

Rad pedagoga u osnovnoj školi s učenicima koji imaju probleme u ponašanju

Kukelšćak, Tamara

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:607327>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**Rad pedagoga u osnovnoj školi s učenicima koji imaju probleme u
ponašanju**

~ završni rad ~

Studentica: Tamara Kukelšćak

Studij: Jednopedmetni preddiplomski studij pedagogije

Godina: treća

Mentorica: Prof. dr. sc. Jasminka Zloković

Akadska godina: 2017./2018.

Rijeka, rujan 2017.

Sadržaj

1. Uvod.....	6
2. Rad pedagoga s učenicima s problemima u ponašanju.....	7
2.1. Pedagozi kao dio tima stručnih suradnika	7
2.2. Kompetencije školskog pedagoga za rad s učenicima s problemima u ponašanju	8
2.3. Suradnja pedagoga i roditelja učenika s problemima u ponašanju.....	9
2.4. Suradnja škole i vanjskih dionika	11
3. Vrste poteškoća u ponašanju.....	12
3.1. Problemi nedovoljno kontroliranog ponašanja.....	14
3.1.1. Deficit pažnje/Hiperaktivni oblik problema u ponašanju.....	14
3.1.2. Problemi ophođenja.....	17
3.1.3. Problem s prkošenjem i suprotstavljanjem.....	17
3.2. Agresivno ponašanje.....	17
4. Komunikacija pedagoga i učenika s problemima u ponašanju.....	20
5. Utjecaj školskog okruženja na učenike s problemima u ponašanju.....	23
6. Zakonski okvir i važnost individualnog pristupa.....	24
7. Zaštita djece i mladih s problemima u ponašanju.....	26
8. Metodologija istraživanja.....	27
8.1. Problem istraživanja i ciljevi	27
8.2. Uzorak istraživanja	27
8.3. Instrument istraživanja	27
9. Analiza rezultata istraživanja.....	28
9.1. Kompetencije pedagoga za rad s učenicima s problemima u ponašanju.....	28
9.2. Obrazovanje u području rada s učenicima s problemima u ponašanju.....	29
9.3. Mišljenje pedagoga o problemima u ponašanju i iskustvo o njihovoj učestalosti.....	31
9.4. Prevencija problema u ponašanju koju upotrebljavaju pedagozi	32
9.5. Suradnja pedagoga s vanjskim dionicima i drugim stručnim suradnicima	33
9.6. Mišljenje pedagoga o uzrocima problema u ponašanju.....	34
9.7. Poznavanje i primjena Nacionalne strategije.....	36
9.8. Rad pedagoga s roditeljima i nastavnicima	36
9.9. Strategije pedagoga u rješavanju problema u ponašanju.....	38
9.10. Konkretni primjeri učenika s problemima u ponašanju u osnovnim školama.....	40
9.11. Prijedlozi pedagoga za poboljšanje trenutnog stanja	43

9.	12. Tablični prikaz odgovora sudionika istraživanja	45
10.	Zaključak	47
11.	Literatura	49
12.	Prilozi	52

SAŽETAK:

Tema ovog završnog rada je rad pedagoga u osnovnoj školi s učenicima koji pokazuju probleme u ponašanju. U prvom dijelu govori se o pedagozima kao dijelu tima stručnih suradnika te o njihovom radu, potrebnim kompetencijama za uspješan rad i karakteristikama. Govori se također i o suradnji s vanjskim dionicima koja je nezaobilazna kad dođe do poteškoća s učenicima i kad oni pokazuju probleme u ponašanju.

Opisane su vrste problema koje učenike ometaju u njihovom praćenju nastave i sudjelovanju na istoj, socijalizaciji i općenito prikladnom i očekivanom ponašanju. Objašnjeno je kako se problemi u ponašanju manifestiraju i rečeno je nešto više o komunikaciji kao ključu rada s učenicima kod kojih dolazi do nepoželjnih ponašanja.

U ovom radu prezentirani su rezultati empirijskog rada provedenog u Rijeci gdje su intervjuirane 4 pedagoginje u osnovnoj školi.

Rezultati ovog kvalitativnog istraživanja upućuju na zaključke o nedovoljnom angažmanu Filozofskog fakulteta i Ministarstva na području rada s učenicima s problemima u ponašanju.

Na studiju pedagogije posvećuje se premalo pažnje području učenika s poteškoćama u ponašanju. Općenito, u radu pedagoga poseban se naglasak stavlja na važnost tima, razne preventivne programe, suradnju s drugim vanjskim dionicima od kojih su posebno istaknuti školski liječnik, Centar za socijalnu skrb, Obiteljski centar, psiholog, psihijatar. Svi su sudionici ovog istraživanja naveli disfunkcionalnost obitelji kao glavni uzrok problema u ponašanju. Empatija je istaknuta kao najvažnija kompetencija pedagoga u radu s učenicima s problemima u ponašanju. Strategije za rad s učenicima s problemima u ponašanju koje su ispitanici izdvojili su socijalizacija učenika, uključivanje u školske, ali i van školske aktivnosti, razgovor s naglaskom na odnos povjerenja, dosljednost, upornost, trud, rad na samopouzdanju učenika, metoda medijacije, demonstracije, simulacije prijašnjih događaja, promatranje, izrada plana, praćenje napretka, davanje novih prilika.

Neki od prijedloga za poboljšanje trenutnog stanja koje su navele sudionice istraživanja odnose se na uključivanje učenika u aktivnosti škole, rad na njihovoj socijalizaciji, intenzivan rad stručnog tima s učenicima u trajanju od 3 mjeseca te veća uključenost roditelja, uključivanje u razne udruge i radionice, povećanje financijskih sredstava i osmišljavanje te otvaranje novih sadržaja za mlade.

U radu s učenicima s problemima u ponašanju od neprocjenjive je važnosti empatija, rad na samopouzdanju učenika i njihovoj socijalizaciji.

KLJUČNE RIJEČI: pedagozi, učenici, problemi u ponašanju, prevencija problema u ponašanju

ABSTRACT:

The subject of this final work is the work of pedagogues in elementary school with pupils who show behavioural problems. In the first part it is spoken about pedagogues as a part of a team of expert associates and about their work, necessary competences for successful work and their characteristics. It is also spoken about cooperation with external participants, which is unavoidable when problems with pupils arise, and when they show behavioural problems. Types of problems that disrupt pupils in their ability to follow the class and participate in the same, socialization and generally appropriate and expected behaviour are described. It is explained how behavioural problems are manifested and something more is said about communication as the key to working with pupils with unwanted behaviours.

This exam presents the results of empirical work conducted in Rijeka, where 4 pedagogues were interviewed in elementary school. The results of this qualitative research point to conclusions about the insufficient engagement of the Faculty of Philosophy and the Ministry in the field of work with pupils with behavioural problems. On the study of pedagogy, too little attention is devoted to the field of the pupils with difficulties in behaviour. In general, in the pedagogical work, special emphasis is put on the importance of the team, various preventive programs, cooperation with other external participants of which the school doctor, the Center for Social Welfare, the Family Center, the psychologist and the psychiatrist are particularly prominent. All of the participants in this study identified family dysfunction as the major cause of behavioural problems. Empathy is highlighted as the most important competence of pedagogues in working with pupils with behavioural problems.

The strategies for working with pupils with behavioural problems that were addressed by the respondents were socialization of the pupils, inclusion in school and out-of-school activities, conversation with emphasis on trust, consistency, perseverance, hard work, working on their self-confidence, mediation methods, demonstrations, simulations of previous events, observation, planning, tracking progress, giving new opportunities. Some of the suggestions for improving the current situation which participants of the research proposed include involving pupils in school activities, work on their socialization, intensive work of a team of experts with pupil in a 3-month period and greater involvement of parents, involvement in various associations and workshops, increase of financial resources and designing and opening up new content for young people. In work with pupils with behavioural problems, empathy, work on pupil self-confidence and their socialization are invaluable.

KEY WORDS: pedagogues, pupils, behavioural problems, prevention of behavioural problems

1. Uvod

U ovom radu fokusirali smo se na prikaz rada pedagoga koji rade u osnovnim školama i to s djecom s problemima u ponašanju kojima ovi problemi vrlo često onemogućavaju željen rad i uspješno integriranje u odgojno-obrazovni sustav.

Učenici s poteškoćama u ponašanju često predstavljaju problem za škole i obitelj. Svojim ponašanjem znaju narušiti odnose s vršnjacima, profesorima i učiteljima. Djecu s problemima u ponašanju nerijetko opisuje drskima i neposlušnima i tereti ih se da svojim ponašanjem onemogućavaju kvalitetno odvijanje nastavnog procesa što učiteljima često predstavlja izazov, a njihovo ponašanje može biti uzrok manifestacije određenog problema.

Učenici s poteškoćama u ponašanju imaju problema u razvijanju prijateljstava, s uspostavljanjem vršnjačkih odnosa, u komunikaciji s odraslim osobama (roditeljima, profesorima). Ponekad se čini ako imaju stvarno malo prilika da škola za njih postane mjesto gdje će biti motivirani za učenje ili pak doživjeti pozitivno iskustvo. Svakodnevno su suočeni s različitim frustracijama zbog nemogućnosti odgovarajućeg sudjelovanja u odgojno-obrazovnom procesu. Učenici s problemima u ponašanju mogu biti i pokazatelj lošeg vođenja razreda ili pak nekvalitetnih profesora (Bouillet 2013).

Zbog tih razloga postoji potreba za individualnim pedagoškim radom kojem je moguće dijelom provoditi u osnovnoj školi. Osnovna je škola mjesto manifestacije prvih respektabilnijih formi problema u ponašanju. Osnovna škola ima najviše mogućnosti za uspješno izvođenje procesa transformacije problema u ponašanju učenika. Tome je razlog činjenica kako ima kadrove i programe te sudjeluje u specifičnoj životnoj dobi učenika (Uzelac, 1993).

2. Rad pedagoga s učenicima s problemima u ponašanju

Pedagoška profesija važna je u radu s učenicima koji pokazuju probleme u ponašanju upravo zato što su pedagozi stručni suradnici koji imaju kompetencije i komunikacijske vještine za rad s takvim učenicima. Pedagozi u osnovnim školama surađuju s ostalim timom stručnih suradnika.

2.1. Pedagozi kao dio tima stručnih suradnika

Različite su definicije o stručnim suradnicima. Prema Staničiću (1986.), nositelje razvojno pedagoške djelatnosti, kao jedne od temeljnih djelatnosti svake škole, čini tim stručnjaka (pedagozi, psiholozi, socijalni pedagozi, rehabilitatori, logopedi, knjižničari, socijalni i znanstveni radnici). Oni obavljaju stručno-pedagoške poslove, brinu za učenike i njihov razvoj, za odgojno-obrazovni proces (uvođenje inovacija, istraživanje, razvoj djelatnosti), te nastoje usklađivati, poticati i usmjeravati menadžment škole. Iz toga proizlazi njihov osnovni cilj tj. predviđanje, osmišljavanje, poticanje i usmjeravanje pedagoškog razvoja škole u skladu s potrebama i razvojnim potencijalima učenika, stvaranje optimalnih uvjeta za cjeloviti razvoj osobnosti djece i učitelja te kreiranje odgojne i poticajne sredine za uspješno učenje. Razvojna pedagoška djelatnost je nastala kako bi razvijala i unapređivala odgojno-obrazovni rad te je jedan od njezinih temeljnih zadataka praćenje razvoja i napredovanja učenika.

Uloga pedagoga i ostalih stručnih suradnika mijenjala se kroz povijest. Od uvođenja stručnih suradnika kao pomoć ravnatelju u ostvarivanju njegove uloge pedagoškog rukovoditelja do danas kada su nositelji interne razvojno-pedagoške djelatnosti škole. *"Pod područjem rada školskog pedagoga podrazumijevamo aktivnosti koje on ostvaruje u odgojno-obrazovnoj ustanovi da bi pridonio vrsnoći pedagoškog procesa i njegovih rezultata"* (Ledić, Staničić, Turk, 2013:18)

Područje rada pedagoga i stručne službe sve više stavlja učenika i razvoj njegove osobnosti u sadržaj svojega djelovanja. Prema Vuković (2011;553), „u odgojno-obrazovnom procesu individualnost učenika postaje važni čimbenik razvoja. Istovremeno, to postaje važna zadaća učitelja i stručnih suradnika koji individualnost svakog učenika trebaju staviti u sadržaj svog djelovanja. Tu se razvijaju i vrjednote svakog pojedinca.“ Stoga je uloga školskog pedagoga u prvom redu osmišljavati i provoditi pedagoške procese koji će svojom organiziranošću, sadržajem i karakterom omogućavati svakom učeniku da razvije svoje potencijale.

Za uspješan rad školskog pedagoga potrebno je razvijati sliku o sebi, stvarati osobnu viziju i prepoznatljive i dostižne ciljeve, u radu primjenjivati timski pristup, ostvariti postavljene zadaće i doći do cilja radi unapređivanja kvalitete svih sudionika u odgojno-obrazovnom radu. Komunikacija treba biti kvalitetna i utemeljena na razumijevanju i empatiji, kreativna suradnja mora biti glavno načelo rada školskog pedagoga koji treba težiti stalnom napredovanju i unapređivanju rada (Vuković, 2009). Školski pedagozi u svom radu najprije trebaju početi od svoje unutarnje snage i energije da bi mogli unapređivati kvalitetu rada svih sudionika nastavnog procesa. Stoga, školski pedagog se najčešće nalazi u ulozi koordinatora među sudionicima rada: *"Vođenje je utjecaj na ljude koji ih treba navesti da promjene svoja stajališta i smjer ponašanja, što znači da je to proces u kojemu osoba utječe na druge, inspirira, motivira i usmjerava njihove aktivnosti u smjeru ostvarenja ciljeva"* (Jurić, 2007:301).

Šnidarić (2007) navodi odrednice koje karakteriziraju kompetencijski profil školskog pedagoga kao pedagoškog voditelja, a vidimo ga kao osobu koja je: 1) odgovorna, dosljedna, iskazuje osobni integritet, 2) posjeduje didaktičko-metodička znanja i poznaje načela primjene u praksi, 3) posjeduje komunikacijske vještine, potiče na timski rad i odabire demokratski stil vođenja, 4) sposobna za savjetodavni rad, organiziranje i planiranje u funkciji škole, analiziranja s ciljem unapređivanja odgojno-obrazovnog rada i (samo)vrednovanja, 5) vodi suradnike ka prepoznatljivoj viziji škole.

2.2.Kompetencije školskog pedagoga za rad s učenicima s problemima u ponašanju

Za uspješno vođenje školski pedagog mora imati potrebne kompetencije. Staničić (2001) navodi poželje kompetencije te ih prikazuje kao model sačinjen od pet kompetencija školskog pedagoga: 1) osobna kompetencija (osobne odlike pedagoga, koje omogućuju ili otežavaju svladavanje pedagoškog vođenja), 2) razvojna kompetencija (organizacijsko-poslovodna znanja i sposobnosti koje omogućuju unapređivanje odgojno-obrazovnog rada školske prakse), 3) stručna kompetencija (stručnost pedagoga, njegovo poznavanje odgojno-obrazovnog rada), 4) socijalna kompetencija (podrazumijeva komunikaciju, odnos s nastavnicima, učenicima i roditeljima te stilove pedagoškog vođenja) te 5) akcijska kompetencija (pokazujemo praktično djelovanje pedagoga, evaluaciju rada i rezultate rada). Svaka kategorija je važna za rad školskog pedagoga te upravo kombinacija različitih odrednica iz svake kompetencije omogućuje uspješno pedagoško vođenje.

Ledić, Staničić, Turk (2013) u istraživanju navode koje kompetencije školski pedagozi procjenjuju potrebnima za rad školskog pedagoga. Ispitanici vrlo visoko procjenjuju važnost kompetencija potrebnih za rad školskog pedagoga, od 41 kompetencije, 20 je procijenjeno ocjenom 4,5 i više. Najviše rangirana kompetencija je "Osposobljenost za provođenje savjetodavnog rada s učenicima", a zatim "Osposobljenost za komunikacijsku otvorenost i empatičnost". Osposobljenost za komunikacijsku otvorenost i empatičnost ističe važnost osobina ličnosti te izraženu potrebu za socijalnom interakcijom.

2.3.Suradnja pedagoga i roditelja učenika s problemima u ponašanju

Škola vidi roditelje kao najvažnije partnere u radu s učenicima jer su upravo roditelji ti koji najbolje poznaju svoj dijete. U svakom slučaju, pedagozi surađuju s njima jer su oni odgovorni za ponašanje svoje djece, s obzirom da su ona maloljetna.

Tema partnerskih odnosa škole i obitelji posebno se aktualizirala u svijetu tijekom posljednjih desetljeća. Danas se smatra prioritetom u području odgoja i obrazovanja napose ima li se u vidu značaj koji partnerski odnosi između obitelji i škole mogu imati na djetetov uspjeh u školi (Škutor, 2014). Zrilić tako navodi da je uloga pedagoga u odgoju i obrazovanju „najizraženija, najznačajnija i najzahtjevnija u kontinuiranoj suradnji s učiteljima i roditeljima“ (Zrilić, 2012:89). Kada govori o suradnji s roditeljima, Jurić ističe da je visok stupanj približavanja s roditeljima - vodilja školskog kurikula (Jurić, 2005).

Prema Lebedina Manzoni (2007) rad s roditeljima obuhvaća :

1. objašnjenje uzroka ponašanja djeteta i načina na koje se ono može mijenjati
2. dogovaranje modificiranja roditeljskog ponašanja
3. praćenje i kontrola dogovorenih roditeljskih postupaka

Na djetetovo ponašanje mogu utjecati i razne okolnosti kao što je razvod roditelja te se dijete tada počinje ponašati neprikladno. Kvalitetna komunikacija pedagoga i roditelja s uspješnošću učenika obilježena je pozitivnom korelacijom. „*Stručnjaci različitih profila dokazuju da bolja suradnja roditelja i škole, ima za posljedicu bolji školski uspjeh djeteta*“ (Škutor, 2014:209).

Vizek Vidović i sur. (2003.) navode nekoliko savjeta kako učitelji mogu kvalitetnije surađivati s roditeljima. Komunikaciju treba uspostaviti na početku školske godine, a ne čekati da iskrсне neki problem. Izazov predstavlja i održavanje te komunikacije te ona u svom kontinuitetu treba sadržavati i dobre i loše osobine kako bi se postigla ravnoteža. U slučaju da

se roditeljima prenašaju isključivo loše osobine i događaji, oni mogu reagirati povlačenjem ili postati ljuti i agresivni.

Problemi se javljaju kad roditelji nisu objektivni čim u pitanje dođe njihovo dijete. Brdar i Rijavec (1998.) navode par tipova takvih roditelja, a tu spadaju „Agresivac“, „Tužibaba“ i „Pacijent“. Pritom „Agresivac“ ne sakriva bijes, takav dolazi u školu ka se jave problemi, ne želi razgovarati i potrebno ga je spriječiti da ne istuče dijete. „Tužibaba“ ima dijete s poteškoćama u ponašanju, no ignorira tu činjenice i dobronamjerne poruke škole te se kasnije još i žali da se njegovo nedužno dijete zamjerilo svima i da svi imaju nešto protiv. „Pacijent“ je roditelj koji svjesno ili nesvjesno odbija razgovarati o glavnim poteškoćama svog djeteta i razgovor usmjerava na sebe i svoje probleme.

S druge strane, dobro je kad roditelji sami prilaze učiteljima i pedagogima te potiču dijalog i suradnju te razmjenjuju ideje. Kvalitetna suradnja škole i roditelja omogućava praćenje razvoja učenika i njegova rada, ukazivanje na propuste i poticanje zdravog razvoja.

Iako se može činiti kako je velik postotak učitelja i roditelja zadovoljno međusobnom suradnjom, to se uglavnom odnosi na tradicionalnu suradnju, što je prvenstveno odlazak na informacije i roditeljske sastanke. Kad se pod povećalo stave netradicionalni oblici suradnje kao što su predavanja koncipirana za roditelje, razne edukativne radionice te sudjelovanje roditelja u životu škole, vidi se prostor za napredak. Problem je uglavnom u uskom shvaćanju suradnje i minimaliziranju mnogih postojećih oblika na roditeljske sastanke, dolaske na priredbe i sl. Roditelji gledaju na nastavu i izvannastavne aktivnosti kao na zaduženje škole, a ne kao zajedničku odgovornost što otežava razvoj partnerskog odnosa između roditelja i škole. Umjesto da su roditelji pasivni primatelji informacija, trebali bi biti motivirani i potaknuti na aktivnu uključenost, dogovor o načinu rada škole. Na taj bi način sam roditeljski sastanak mogao dovesti i do drugih oblika suradnje i ugodnijeg osjećaja roditelja koji bi sudjelovali u radu škole, umjesto da samo primaju informacije. U kontekstu rada s učenicima s problemima u ponašanju, kvalitetna suradnja roditelja i škole omogućila bi bolje praćenje učenika, njegovog razvoja i rada te pronalaska uzročno-posljedičnih veza kod poteškoća u ponašanju. Škola bi trebala još više nastojati tražiti mišljenje roditelja o pitanjima koja su povezana s obrazovanjem njihove djece.

2.4. Suradnja škole i vanjskih dionika

Jedan od vrlo važnih aspekata u radu škole jest i njena suradnja s vanjskim dionicima. Kovač, Buchberger (2014) navode preduvjete koji moraju biti zadovoljeni da bi suradnja škole i vanjskih dionika bila moguća i uspješna:

- 1) zajednička i jasna vizija, ciljevi, vrijednosti, principi kojima se zasniva dogovorena suradnja,
- 2) prepoznavanje potrebe i uzajamne dobrobiti od suradnje za sve uključene dionike,
- 3) uzajamno povjerenje, podrška, komunikacija i kompromis među dionicima tijekom odvijanja suradničkih aktivnosti te
- 4) angažiranost, predanost, uključenost svih dionika u suradnji. Navode i kako uspostavljena suradnja ovisi isključivo o entuzijazmu i volji pojedinca te da uspješnost suradnje u većoj mjeri ovisi o inicijativi i podršci ravnatelja.

Vanjske je dionike potrebno i procijeniti prije ulaska u bilo kakav oblik suradnje. Od iznimne važnosti je procjena potencijalnih "kanala" komunikacije unutar škole i izvan nje kako bi se unaprijed otklonilo ili odustalo od nepoželjnih. (Jurić, Mušanović, Staničić, Vrgoč, 2001).

3. Vrste poteškoća u ponašanju

Upravo zbog svoje bezbrižnosti, djeca nisu u mogućnosti vidjeti odstupanja li njihovo ponašanje od ponašanja druge djece. Nasuprot njima, nalaze se odrasle osobe koje su svjesne i koje same uviđaju postojanje određenog problema i koje kao takve, najčešće interveniraju kada postoji problem i kod djece (Lebedina Manzoni, 2007:29).

Problemi u ponašanju objedinjuju prijestupe koji se smatraju kriminalnima ukoliko ih izvrši odrasla osoba, primjerice krađa i ubojstvo te ona ponašanja koja su zabranjena u dječjoj dobi, ali ne u odrasloj, a to su primjerice bježanje iz škole, vožnja bez vozačke dozvole ili pak pijenje alkohola (Wenar, 2003).

Pojam problema u ponašanju definiran je i kao „anomalija u karakteru, pogrešan razvoj, teškoće u školi, smetnje u disciplini, terapijske mjere i sl.“ (Winkel, 1996:16).

Poteškoće u ponašanju imaju ona djeca koja ne reagiraju na potkrepljenja (nagrade i kazne) na uobičajen način, nego tako da kažu „Ispričavam se“, a dvije minute kasnije su u stanju sve ponoviti, ignorirati autoritet ili se čak smiješiti. Takvo ponašanje možemo prepoznati i po slijedećim karakteristikama: zahtjevnost, unošenje nereda, destruktivnost, fizička i verbalna agresivnost, uplitanje u tuđe stvari, pomanjkanje samokontrole, nemir i odsutnost duhom, stalno brbljanje, odgovaranje osoblju, svadljivost, nemoralnost, laganje, krađa, slabi rezultati u učenju, zaboravljanje uputa, dekoncentracija, dezorganiziranost, slaba tolerancija na frustracije, lijenost, odgađanje rješavanja zadataka, slaba motivacija, nepristojnost, uznemirenost, bezosjećajnost, netaktičnost, neodgovornost, itd. (O'Regan, 2008:19,20).

Učenici se rijetko dobrovoljno javljaju govoreći kako im je potrebna pomoć stoga do interveniranja najčešće dolazi kada roditelj, nastavnik ili bilo koja odrasla osoba primijeti i odluči kako je djetetu nužna stručna pomoć. Činjenica da su roditelji, nastavnici ili neka druga odrasla osoba primorani reagirati govori nam o nedobrovoljnom pristupanju tretmanu iz kojeg proizlazi problem motivacije za tretman od strane djeteta (javlja se negodovanje i otpor sudjelovanja u tretmanu) i razlog percipiranja problema od strane odraslog. Kod toga, postavljaju se pitanja postoji li stvaran i objektivan razlog interveniranja ili je (npr.) roditelj prezahtjevan i subjektivan. Uzrok svog problema djeca najčešće povezuju s odraslim osobama i/ili okruženjem u kojem bivaju (Lebedina Manzoni, 2007).

Iako imaju tendenciju da krivnju prebacuju na okolinu, djeca također imaju poteškoća prilikom verbaliziranja problema, stoga njihov problem biva manifestiran njihovim neprilagođenim i neprimjerenim ponašanjem. Kako bi se u ovakvim situacijama izbjeglo

"osuđivanje" i pogrešna percepcija, daje se naglasak na interakciju. Interakcija između socijalnog konteksta djeteta i njega samog je prepoznata, ali i naglašavana kroz razvojnu psihopatologiju. Postoje različiti stilovi ponašanja i mišljenja o prihvatljivom odnosno nepoželjnom ponašanju i „*ako slaganje između osobe i njena okruženja nije dobro, odrasli će kod djeteta percipirati neprilagođenost*“ (Lebedina Manzoni, 2007:30).

Za prepoznavanje problema u ponašanju, osim interakcije čiju smo važnost objasnili, također je neizostavna potreba za poznavanjem „*normalnog tijeka razvoja djeteta te uvažavanje velikih različitosti u sazrijevanju svakog pojedinca*“. Na primjer, roditelji često bivaju zabrinutima i najčešće traže pomoć kada njihovo četverogodišnje dijete ne želi spavati u mraku zato što ima veliki strah od istog. Kada bi ti isti roditelji poznavali normalni tijek razvoja svog djeteta, znali bi kako 90% djece u dobi od 2 do 14 godina doživljava najmanje jedan strah od kojih je strah od mraka najčešći. Stoga nam upravo razumijevanje i samo poznavanje tog normalnog tijeka razvoja djeteta omogućava da prepoznamo koji su oblici ponašanja prihvatljivi i primjereni, a koji se od njih smatraju nepoželjnima (Lebedina Manzoni, 2007:30).

Utjecaj na kvalitetu slobodnog vremena imaju i mediji pa bi stoga uzroke i razloge za oprez mogli potražiti i u ovom segmentu. Mladi ih koriste kako bi ispunili svoje slobodno vrijeme. Pitanje koje se pritom postavlja je kakav je to sadržaj medija koji utječe na djetetovo prosocijalno ponašanje, a uzevši u obzir činjenicu da djeca imitiraju ono što vide ili čak reproduciraju neku viđenu scenu neko vrijeme nakon što su joj bili izloženi, problematika medija može se povezati i sa agresivnim ponašanjem. Jedan primjer za to je slučaj „*Columbine*“ kad je dvoje učenika ubilo 12 kolega koji su pohađali istu školu kao i oni te su na kraju počinili i samoubojstvo. Cijeli se slučaj može povezati s video igricom „*Death race*“ u kojoj se isto tako nemilosrdno ubijalo. Može li igrice biti temelj na kojem mladi umovi zidaju svoje maštovite i nemilosrdne misli, u kojoj su oni glavni igrači? Također, postavlja se pitanje uče li nasilne igrice djecu da su oni gospodari svijeta i da ostali im moraju biti podložni, a ako ne budu, uslijedit će smrt (Žderić, 2009).

Postoje kriteriji po kojima, prema Campbellu, možemo prepoznati kada se problemi u ponašanju male djece smatraju značajnima, a oni su sljedeći: (1) prisutnost konstelacije simptoma, (2) stabiliziranje simptoma unatoč promjenama i kratkotrajnoj prilagodbi, (3) egzistiranje i širenje simptoma s roditeljima i ostalim ljudima, (4) skup simptoma je relativno težak i ozbiljan te (5) simptomi interferiraju s djetetovom sposobnošću kako bi ono prevladalo

razvojne izazove te se reflektiraju kao poteškoće u funkcioniranju. Isto tako prilikom određivanja problema moramo uzeti u obzir neke karakteristike kao što su školski uspjeh, interes, radne navike, odnosi s vršnjacima, odnosi sa socijalnom okolinom te odraslim osobama (Lebedina Manzoni, 2007).

Također postoje različite kategorije klasificiranja problema od kojih su sljedeće najprisutnije: (1) klasifikacija Svjetske zdravstvene organizacije MKB-10 , (2) klasifikacija Američke psihijatrijske udruge DSM-IV i (3) Achenbachova dimenzionalna klasifikacija problema. Najčešće korišten klasifikacija problema u ponašanju u djetinjstvu, vjerojatno jest iz Dijagnostičkog i statističkog priručnika za duševne problema. U ovom priručniku postoji posebno poglavlje koje obuhvaća probleme koji se prvi puta javljaju, kako u dojenačkoj dobi tako i djetinjstvu te samoj adolescenciji. Navedeno poglavlje obuhvaća 9 vrsta problema od kojih se svaki od njih dijeli na još nekoliko¹ (Lebedina Manzoni, 2007).

Neka djeca češće doživljavaju negativne emocije i shodno tome socijalne situacije tumače u skladu s emocijama koje doživljavaju. Na taj način stvaraju svoja očekivanja i na tome tumače interakciju s drugima. U takvim interakcijama se kao posljedica javlja egocentrizam te se narušava prisnost. Nerijetko se kao posljedica takvog ponašanja javlja izbjegavanje od strane vršnjaka (Wenar, 2003).

3.1.Problemi nedovoljno kontroliranog ponašanja

Problemi nedovoljno kontroliranog ponašanja ozbiljno narušavaju, naposljetku i ugrožavaju prava drugih i primarne socijalne norme. Ovakav problem definiran je oblikom i vrstom te karakterizira ponašanje koje se učestalo ponavlja, što znači da djeca koja pate od ovog problema imaju relativno malu ili pak nikakvu kontrolu ponašanja, točnije onih oblika ponašanja „za koje se očekuje da se u određenoj dobi mogu kontrolirati“. Negativna, agresivna, hostilna, impulzivna su samo neki od pridjeva koji opisuju djecu ovakve manifestacije problema. Djecu ovakvih ponašanja imenujemo maloljetnim delikventima zato što često dolaze u skube sa zakonom stoga bismo njihovo ponašanje jednom riječju opisali kao – kriminalno (Lebedina Manzoni, 2007:33).

3.1.1. Deficit pažnje/Hiperaktivni oblik problema u ponašanju

Ponajprije, bitno je znati i kako „*sva djeca s navedenim problemom ne pokazuju ista ponašanja, a sva ponašanja ne javljaju se na isti način u svim situacijama. (...) Dijete može*

¹ Prilog 1

imati kombinirane teškoće: i s pažnjom i s pretjeranom aktivnošću i impulzivnim ponašanjem. Međutim, mogu se javljati i samo u jednom obliku.“ (Kadum-Bošnjak, 2006:115).

Deficit pažnje (ADD) odnosno Attention-Deficit Disorder karakterizira neorijentiranost u vremenu te impulzivnost koji se u većini slučajeva dijagnosticiraju kao problem ponašanja kod učenika. Ovakvim je učenicima prefrontalno područje mozga neučinkovito u: (1) odvajanju vanjskih od unutarnjeg podražaja, (2) pomak s usmjeravanja na druge na usmjeravanje na sebe, (3) razlikovanje sadašnjosti od budućnosti te (4) odgoda trenutačnog zadovoljenja. Sukladno ovim funkcijama možemo zaključiti kako su oni kratkovidni za stvaranje budućih planova stoga nemaju razvijeni "pojam vremena". Za potpuno razumijevanje i određivanje ovog problema neophodno je imati na umu dob djeteta. Naime, simptomi kao što su hiperaktivnost i nepažnja biti će prisutni kod četverogodišnjaka i petogodišnjaka, dok će se u starosti šest i sedam godina primarni problem očitavati u kontroli impulsa (zbog nemogućnosti kontroliranja vlastitih reakcija, većinom nisu u stanju izvršiti neki zadatak). Ignoriramo li simptome ovog problema i ne reagiramo li na vrijeme posljedice će biti sve veće. Kako bismo dijagnosticirali ADD prije svega treba isključiti teškoće koje se vezuju sa sluhom i vidom. Ovakvi učenici najčešće imaju problema u učenju (od čitanja, pisanja rukom, matematičkim zadacima, savladavanjem jezika). Susretljivost i pažnja jesu dva faktora koja su učenicima s ADD-om prijeko potrebna. Koji bi bio vaš zadatak s gledišta nastavnika? Primarno, održati pozitivan stav prema njima zatim *uspostaviti ravnotežu između kontrole/usmjeravanja i davanja ovlasti učenicima, te razlikovati ADD od* (Jensen 2004:9) kombiniranog ADD-a. Isto tako, nastavnik bi trebao: biti susretljiv, potražiti stručno pomoć ako i kada je to potrebno, koristiti pristup modifikacije ponašanja, izbjegavati prijetnje, pružiti vanjska potkrepljenja, uspostaviti rutinska ponašanja, uvesti više kretanja, izoštriti komunikaciju, povećati broj informacija i dr. (Jensen, 2004).

Hiperaktivni problem zvan ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) *opisuje simptome nepažnje, impulzivnosti i hiperaktivnosti koji su prisutni u tolikoj mjeri da začajno narušavaju kako obiteljske tako i vršnjačke odnose, te funkcioniranje na profesionalnom i/ili odgojno-obrazovnom području* (Cooper, Hughes 2009:9).

Ono što može opisati dijete s ADHD problemom je slijedeće: intelektualni razvoj takve djece je prosječan nerijetko i iznad prosječan, no verbalno i neverbalno neusklađen, psihomotorni nemir, usporeni emocionalni razvoj, usporen socijalni razvoj te usporenost u školskom

sustavu (poteškoće u svladavanju tehnika čitanja, pisanja i računanja). (Kadum-Bošnjak, 2006).

„Hiperaktivno dijete može stalno hodati, vrpolti se i okretati. Riječ je o neprekidnim pokretima koji su ponekad neorganizirani i brzi, a ponekad spori i odmjereni. Ponašanja se tipično pogoršavaju u situacijama u kojima se traži trajnija pažnja ili mentalni napor...“ (Kadum-Bošnjak, 2006:114).

Dijagnozu ovakvom obliku problemu podosta je teško postaviti, naročito prije četvrte ili pete godine starosti. Naglasak se stavlja na važnost postavljanja točne dijagnoze, u ranoj dobi, ne bi li učeniku omogućilo učenje u skladu s njegovim potencijalima i mogućnostima. „Dijagnostičko statistički priručnik mentalnih problema“ hiperaktivni problem dijeli u tri oblika: (1) hiperaktivni/kombinirani tip uključuje šest ili više simptoma hiperaktivnosti-impulzivnosti i šest ili više simptoma nepažnje u trajanju, najmanje, šest mjeseci. Zahvaća najveći broj adolescenata i djece, (2) predominantno nepažljivi tip dijagnosticira se samo u slučaju javljanja šest ili više simptoma nepažnje i manje od šest simptoma hiperaktivnosti-impulzivnosti u trajanju od šest mjeseci te (3) predominantno hiperaktivni-impulzivni tip dijagnosticira se prilikom javljanja *šest ili više simptoma hiperaktivnosti-impulzivnosti, a manje od šest simptoma nepažnje traju šest mjeseci* (Krampač-Grljušić, Marinić, 2007).

Dijete s ADHD-om ima poremećene funkcije pažnje, tj. pažnja je izrazito kratkoga trajanja. Dijete zbog toga započinje i prekida nezavršene aktivnosti, ne može se usmjeriti na detalje, ima teškoća kod obavljanja dobivenih zadataka, u igri, čini se da ne sluša čak niti ako mu se izravno obratite, često ne prati, odsutan je mislima, sanjari. Izbjegava, odbija ili mu ne odgovaraju zadaci koji traže duži mentalni napor. Kad ga prekinete u radu, sporo se vraća (ili se ne vrati) na rješavanje zadatka. Djetetu s ADHD-om svi su podražaji u okolini jednako važni i ono reagira na svaki podražaj, a to dovodi to brzog umaranja. Kod hiperaktivnog djeteta česti su i problemi spavanja što dovodi do psihičke i fizičke iscrpljenosti djeteta. Što se tiče škole, dijete s ADHD-om ne uspijeva duže mirno sjediti u školi, često ustaje, vrpolti se ili pak sjeda na rub stolca, vrti se, lupa rukama, pomiče noge i dr. što ometa normalan rad u školi. Stvari se pogoršavaju time što takva djeca ne podnose zabrane, ograničenja ni disciplinu, ne slušaju pravila i ne uče na pogreškama, već ih ponavljaju. Nerijetko se javlja i emocionalna nestabilnost pa takva djeca često plaču, svađaju se, imaju provale bijesa i netolerancije (Kadum-Bošnjak, 2006).

3.1.2. Problemi ophođenja

Problem ophođenja (engl. conduct disorder) vrlo je trajan i ozbiljan oblik ponašanja kojim su prekršene važne društvene norme i/ili povrijeđena temeljna prava drugih. Učenici ovakvog ponašanja teško se snalaze u izvršavanju školskih obveza što obično ima efekta na njihove loše rezultate u školi, narušene odnose s drugom djecom te vrlo malu mogućnost upravljanja svojim ponašanjem. Okolina, počevši od obitelji, zatim prijatelja i nastavnika ne osjeća ugodno i sigurno u okruženju i društvo djeteta koje pati od problema ophođenja. Kada govorimo o uspjehu djeteta s opstruktivnim problemom ponašanja poput ovog, pomoć prvenstveno obitelji, zatim stručnjaka u području mentalnog zdravlja i školske uprave može uvelike pomoći i pridonijeti njegovom uspjehu. Okrutnost prema ljudima / životinjama, često laganje, glasno verbalno zlostavljanje drugih, ne pristajanje na sudjelovanje u zajedničkim aktivnostima, neprekidni emocionalni ispadi, nepoštivanje drugih osoba i njihov osjećaja su samo neke od karakteristika specifične za ovu djecu. Zanimljivo je kako djeca s problemom ophođenja nikako ne uspijevaju povezati uzrok i posljedicu „*npr. lažu, a onda ne shvaćaju zašto im ne vjerujete*“ (Jensen, E. 2004:120) Ono što biste vi mogli učiniti jest da ne ulazite u konflikte i raspravu sa takvim učenikom već organizirajte timski rad i izradite plan djelovanja, budite specifični u svojim zahtjevima, budite dosljedni, koristite povlastice radije nego nagrade (Jensen 2004).

3.1.3. Problem s prkošenjem i suprotstavljanjem

Ozbiljan i kroničan problem ovog tipa karakterizira sklonost uznemiravanja drugih, agresivnost, neobzirnost prema tuđim osjećajima te prkosni stav. Zanimljivo je da nalazi ukazuju kako su, pojedinci koji pate od ovog problema, zapravo žrtve te kako oni nisu svojevolumno odabrali takav tip i oblik ponašanja već je to rezultat okoline i genetike. Uznemirujuća i krajnje negativna okolina mogu biti glavni "nosioci" koji pridonose i potiču ovaj problem (ne nužno uvijek). Međutim, naš stabilan i prije svega miran pristup problemu pomoći će u reduciranju stresa. Susretanje sa učenikom koji ima problem s prkošenjem i suprotstavljanjem vrlo je izazovno za nastavnika stoga bi bilo dobro da se potraži podrška, osmisli plan te da se uspostavi timski rad, koristi pristup modifikacije ponašanja, da se priča tog učenika provjeri zato što oni imaju tendenciju okrivljavanja drugih, oni nisu svjesni da postoji problem u njima, bilo bi dobro pružiti poticaje, pružiti mogućnost izbora i sl. (Jensen, 2004).

3.2. Agresivno ponašanje

„Agresivno ponašanje obuhvaća široki raspon specifičnih ponašanja kojima je zajedničko obilježje potencijal nanošenja štete ili povrede drugim osobama ili stvarima te namjera da se takva šteta nanese“ (Keresteš, 2007.:34).

Učenici koje ćemo okarakterizirati problematičnima jesu oni koji manifestiraju previše agresivnog ponašanja. Agresivnost je fizičko ili verbalno ponašanje koje se očituje u neprijateljstvu prema osobama ili predmetima u namjeri da im se nanese šteta (Petz, 2005).

Nasilje i zlostavljanje uključuju različita ponašanja: verbalno zlostavljanje (dobacivanje, izrugivanje, omalovažavanje, prijetnje), verbalno socijalno (izbjegavanje, ignoriranje, isključivanje iz aktivnosti, ogovaranje), psihološko (prijeteci pogledi, praćenje, oštećivanje imovine, krađa, bacanje stvari) i tjelesno (guranje, udarci). Unutar ovih ponašanja su spolno uznemiravanje i zlostavljanje kao i sva druga ponašanja počinjena od učenika (djeteta, adolescenta), kad se nekom namjerno nanosi duševna ili fizička bol ili sramota (Ajduković, Rajhvajn-Bulat, Sladović-Franz, 2008).

Agresivna djeca češće reagiraju prestrašeno, umjesto da istražuju. Iz tog razloga izražavaju svoju srdžbu kad su suočeni s frustracijom. Uočeno je i kako agresivna djeca nemaju razvijenu svijest o tome što smiju, a što ne, tj. savjest, već su oni samo koncentrirani na izbjegavanje kazne i ne brinu ih previše očekivanja obitelji ili okoline. Pojam „delikventni ego“ odnosi se na niz ponašanja koja agresivna djeca koriste u izbjegavanju odgovornosti zbog počinjenih djela. Prvi način odnosi se na okrivljavanje drugih, a drugi na opravdavanje sebe (Wenar, 2003).

Ako promatramo razvitak agresivnosti s obzirom na dob, razvojna istraživanja pokazuju da je osnovnoškolska dob posebno važna za različite intervencijske programe. Tome je tako zato što se upravo u toj dobi događaju različite promjene u načinima izražavanja agresije i u motivaciji za agresivno ponašanje (Rumpf, 2006). Agresivno ponašanje za sobom povlači i druge oblike neprihvatljivog učeničkog ponašanja, a to se odnosi na neopravdane izostanke, neuspjeh u školi ili pak sukobe s nastavnicima. Iako problematičnih učenika nema toliko puno, važno je znati da je samo jedno problematično dijete u razredu dovoljno za održavanje reda i kvalitetnu nastavu. No čak niti to ne moraju biti svi problemi jer djeca koja se tako ponašaju već u ranoj dobi imaju veću šansu da se u budućnosti bave kriminalom, postanu ovisnici i sl.

Važan socijalizacijski prostor u životu učenika je škola. Škola je ustvari mjesto gdje dijete dolazi u interakciju s vršnjacima, drugim učenicima (starijim i mlađim) i autoritetom. Problem je u tome što agresivna djeca nisu naučila svrhovito komunicirati i iskazivati svoje želje, potrebe i namjere iz razloga što to nisu naučili u svojoj obitelji. Isto tako, nisu naučili razgovarati o svojim emocijama, potrebama i željama, a komunikacija kod njih nerijetko bude zamijenjena agresijom (verbalnom i fizičkom) (Brajša-Žganec, 2010).

Svi sudionici odgojno obrazovnog sustava trebali bi biti upoznati s prirodom agresivnog ponašanja učenika, a prije svega agresivnog ponašanja koje je upravljeno prema njima samima. Tako bi svakom pedagogu postalo jasnije kako to ponašanje nije upravljeno na njihovu osobnost, već na činjenicu da se upravo ta osoba našla na putu tom učeniku. Osoba koja se nađe na putu simbolizira na različite načine autoritete s kojima je određeni učenik imao samo loša iskustva. Hrabrost agresivnog učenika koje se, između ostalog, vidi i u sukobu s autoritetima kakvi su primjerice pedagozi, najprije predstavlja izraz mnogostruke depriviranosti učenika, a najmanje je izraz „viška energije“, što je često neuvjerljivo objašnjenje za kritično ponašanje kod učenika (Uzelac, 1993).

4. Komunikacija pedagoga i učenika s problemima u ponašanju

Općenito, komunikacija predstavlja „dio svakodnevne odgojno-obrazovne prakse jer pruža razmjenu informacija, mišljenja i osjećaja, stoga su komunikacijske vještine jedne od ključnih kompetencija svakog stručnog suradnika i važan su preduvjet kvalitetnih profesionalnih međuljudskih odnosa.“ (Fajdetić, Šnidarić, 2014;248).

Djelotvornu komunikaciju možemo ostvariti ako postignemo podudaranje između naše namjere i odgovora kojeg dobijemo, a uspješna komunikacija uključuje razumijevanje, zadovoljstvo, utjecaj na stavove, oplemenjivanje odnosa te akciju (Tubbs, 2012).

Svaki pedagog ne može na jednak način uspostaviti kontakt sa svakim učenikom. Neki od elemenata koji su potrebni za uspješnu komunikaciju između pedagoga i učenika su osobna naklonost, poznavanje, interes, stavovi i vrijednosti, inteligencija, socijalno porijeklo i metode rada (Uzelac, 1993).

Osnovna jedinica komunikacije je interpersonalna. Prvenstveno interpersonalna komunikacija je pedagoška komunikacija. *"Pod pojmom pedagoške komunikacije podrazumijeva se prenošenje, priopćavanje, izlaganje, primanje, razmjena poruka kao i uspostavljanje odnosa, sporazumijevanje i način ophođenja u odgojno-obrazovnom procesu i procesu učenja"* (Suzić, 2005:167). Također, odgojno djelovanje u međuljudskom odnosu ne može se odvijati ako među sudionicima tog odnosa nema interakcije koja se najčešće uspostavlja komunikacijom. Komunikacija je dio svakodnevne odgojno-obrazovne prakse jer pruža razmjenu informacija, mišljenja, osjećaja. Upravo pedagog mora posjedovati sposobnost uspješne komunikacije i stoga je interpersonalna komunikacija važan oblik komunikacije jer kao dio procesa pedagoškog vođenja osigurava kvalitetu i uspješnost samog vođenja. Školski pedagog je najšire profiliran stručni suradnik s najbogatijim područjem profesionalnog rada jer sudjeluje u svim fazama odgojno-obrazovnog procesa te u svom radu surađuje sa svim subjektima odgojno-obrazovnog djelovanja (Staničić, 2001).

Autorice Fajdetić, Šnidarić, (2014) navode kako je u svakodnevnom radu s djecom i mladima (učenicima) važno razumijevanje i paralingvističkih karakteristika komunikacije, kao što su načini glasovnog izražavanja, izraz lica, držanje tijela i/ili izražavanje pokretima i gestama.

U individualnom radu s učenikom s problemom u ponašanju sve se više spominje pojam empatije. Empatija je sposobnost koja se sve više povezuje s razumijevanjem i humanim međuljudskim odnosima. Ključno je uživljavanje u ulogu drugoga, akt projiciranja samoga

sebe u nečiji položaj te identificiranje s nekim. Komunikacijski odnos u okvirima individualnog rada pedagoga s učenicom nije odnos dviju ravnopravnih osoba. Pedagog je uvijek nadređen učeniku, a ove distance razumljive su već s obzirom na dob pedagoga prema dobi učenika, a razumljive su i kada je u pitanju raspon među životnim dobima. Zahtjev za prihvaćenošću pedagoga od strane učenika je nužan uvjet uspješnog rada s učenicom (Uzelac, 1993).

Raditi s učenicima koji pokazuju probleme u ponašanju zahtjevan je i težak posao. Individualni pedagoški rad, za razliku od grupnog rada i rada u socijalnom prostoru, svodi se na odnos pedagoga i učenika s poteškoćama u ponašanju. Takav je rad usmjeren prema individui, osobi, pojedincu, a ne prema zajednici. Glasna su pitanja prosvjetnih radnika koja otvoreno izražavaju sumnju u moralnu ispravnost opredjeljenja da se pažnja (financije, kadrovi, prostor), poklanja učenicima koji to nisu zaslužili, a da se mnogi drugi učenici pristojnog ponašanja zapostavljaju. Uz to, iskustva pedagoga upućuju na to kako izostaje zahvalnost učenika ili njegove obitelji za uložene napore. Nerijetko se prema pedagozima iskazuju i različiti vidovi agresivnog ponašanja (Uzelac, 1993). Ipak, područje rada s učenicima s poteškoćama u ponašanju dovoljno je istraženo kako bi se utvrdilo da se ipak isplati raditi s istima i da se uz odgovarajući pristup mogu postići rezultati. Pedagozi pritom moraju paziti da učenikov problem ne izgube iz fokusa: *„Riječ je naprosto o tome da su nailazeći na učenike s problemima u ponašanju odgajatelji naišli na teži stručni problem kojega valja riješiti, točnije rješavati u relativno dugom vremenu, a u čemu osobna pitanja, osjećaj povrijeđenosti i sl. može biti tek jedan od elemenata koji priječi povoljan ishod procesa...“* (Uzelac, 1993:1)

Pedagog je prije svega osoba koja svojim osobinama jest „osoba savjetodavac“. Njegove karakteristike utječu na njegov rad, svjesno ili nesvjesno i zato je važno da je savjetodavni djelatnik osoba koja *„...prihvaća klijenta kao osobu u ovom trenutku, osobu iz njene sadašnje okoline sa svim njenim specifičnostima, a ne kao osobu koja se uključuje u ovaj ili onaj teoretski model ličnosti čovjeka i njegovih dimenzija“* (Kristančić, 1984:10). Stručno osposobljena osoba za savjetodavni rad zauzima najvažnije mjesto u procesu savjetovanja. Savjetodavni djelatnik je osoba koja ima znanja iz svog, ali i srodnih područja rada, a to su područja pedagogije, psihologije, andragogije, sociologije te druge znanstvene discipline. Savjetodavni djelatnik također mora u svom savjetodavnom radu biti osposobljen za korištenje mnogih tehnika i metoda (Kristančić 1984).

Tri su glavna cilja prvih kontakata (najčešće je više kontakata u kojima je plan realizirati ciljeve). To su: razumjeti učenika i njegovo ponašanje, pomoći mu da i on sam bolje razumije sebe i svoje ponašanje, iskoristiti prethodno i pomoći mu da uspješno mijenja svoje ponašanje. Učenik s problemom u ponašanju ulazi u prvi kontakt s pedagogom s osjećajem da ga nitko ne razumije, da ga nitko nikada nije razumio te da ga nitko ne želi razumjeti. Cilj rada je da pedagog prihvati pedagoga kao osobu koja će ga razumjeti, pomoći mu da on sam razumije sebe i svoje ponašanje. Kako bi to moglo biti postignuto, nužno je da se pedagog stavi u položaj učenika i pogleda problem iz njegove perspektive (to ne podrazumijeva slaganje s njim). Pedagog treba shvatiti kako ponašanje učenika prema njemu ima malo veze s njim kao osobom te da je u pravilu to povezano s odnosom prema autoritetu općenito (škola, otac, majka). Zbog toga je besmisleno reagirati na dobivene uvrede. Učeničke reakcije često su projekcija njegove prošlosti. Važno je da on ima na umu mogućnost uspješnog ishoda cijele situacije (Uzelac, 1993).

U interakciji koju započinje pedagog od neprocjenjive je važnosti da bude emocionalno topao, tolerantan. Emocionalna toplina važna je zato što se učenik osjeća prihvaćenim upravo takvim kakav jest i to sa svim svojim vrlinama i manama. Tolerancija pak pretpostavlja da će učenik biti slobodan izreći svoje stavove i mišljenja bez negodovanja. Pedagog ne kritizira i ne omalovažava učeničke postupke i pomaže mu, pokazuje interes za njegove probleme i aktivno ga sluša (Kristančić 1984). Upravo tako se očekuje da postupa osoba koja razgovara s problematičnim učenikom, tj. da se spusti na njegovu razinu, razumije ga i uvažava puna srdačnosti i topline.

5. Utjecaj školskog okruženja na učenike s problemima u ponašanju

Škole bi trebale osigurati sigurne uvjete za rad kako djeci tako i nastavnicima i zato treba razvijati sustav pravila i program rada kako bi se suzbijalo agresivno ponašanje kod djece, ali i kod nastavnika. Škole bi trebale funkcionirati na način da omogućavaju zadovoljavanje potreba djece i mladih. U nekim slučajevima škola je odgovorna za nastanak i održavanje problema u ponašanju kod učenika. Razlozi mogu biti različiti, a neki od njih su neodgovarajuća očekivanja prema učeniku, izostanak individualiziranog pristupa, nekonzistentnost u pridržavanju školskim pravilima, pogrešna primjena sustava nagrada i kazni, izostanak sankcioniranja neprihvatljivih oblika ponašanja. Nedostatak selekcionirana je vrlo čest kada se radi o raznim oblicima agresivnog ponašanja među učenicima, a zanemaruje se i agresivno ponašanje od strane učenika prema nastavniku ili obratno.

(www.skole.hr)

Za lakši rad s djecom koja manifestiraju probleme u ponašanju važno je:

- poticati kod nastavnika interes za dobrobit svakog pojedinog djeteta
- osigurati bolje uvjete rada u razredu (npr. manji broj učenika u razredu i u školi)
- osigurati dovoljan broj stručnih suradnika – psihologa, defektologa, pedagoga, socijalnih radnika, logopeda
- povećati komunikaciju između nastavnika i roditelja
- kontinuirano educirati nastavnike i stručne suradnike za rad s djecom
- škola bi trebala imati program rada s učenicima s problemima u ponašanju
- uspostaviti dobru suradnju s drugim ustanovama kao što su centri za socijalni rad, savjetovališta, specijalizirane klinike i sl.

(www.skole.hr)

6. Zakonski okvir i važnost individualnog pristupa

Nedostatak pojedinca koji rezultira ili iz invaliditeta ili iz oštećenja, koji onemogućava ispunjenje pojedinačne prirodne uloge u društvu te ga samim time ograničava nazivamo hendikepom. Vrsta i stupanj teškoća određuje se „*Orijentacijskom listom vrsta i stupnjeva teškoća u razvoju*“ prema Prilogu I – Pravilnika o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (NN, br. 23/91). Zahvaljujući toj listi, danas razlikujemo sljedeće vrste oštećenja: (1) oštećenje vida, (2) oštećenje sluha, (3) problemi govorno-glasovne-jezične komunikacije i specifične teškoće u učenju, (4) tjelesni invaliditet (motorička oštećenja), (5) mentalna retardacija, (6) **problemi u ponašanju** uvjetovani organskim faktorima ili progredirajućim psiho-patološkim stanjima, (7) autizam te (8) postojanje više vrsta i stupnjeva teškoća u psihofizičkom razvoju. (Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj. Obrazovne politike za učenike u riziku i učenike s teškoćama u razvoju u jugoistočnoj Europi, 2007:19).

Individualan pristup učeniku (posebice ako se radi o djetetu s teškoćom u razvoju) podrazumijeva razumijevanje i bolju identifikaciju njega i teškoća sa kojom se on suočava. Žalosno je kako se, upravo zbog nedovoljno poznavanja potreba djeteta, većina učitelja i ostalih stručnih suradnika osjeća nesigurno i obeshrabreno. Kako bi učitelji i nastavnici, odnosno profesori bili uspješni u svojoj izvedbi te samom izvršenju cilja koji uključuje otkrivanje i zadovoljavanje učenikovih individualnih potreba, moraju biti otvoreni za nova iskustva, efikasni i prije svega prilagodljivi. Prilagođavanje može biti perceptivno, a ono uključuje prilagodbu sredstva za predočavanje, prilagođavanje prostora za razne aktivnosti i sl. Ono također može biti kognitivno (planiranje teksta, reduciranje teksta i td.) , govorno (prilagodba artikulacije, usmjeren govor i td.) ili podešavanje zahtjeva koje je vezano za samostalni rad pojedinca u učenju, njegovo vrijeme i način rada te razinu njegove aktivnosti. Uz to, važno je i primijeniti optimalne načine rada, metode rada, emocionalno-socijalno poticanje s motivacijskim planovima, fleksibilan i pozitivan stav učitelja². U jednom istraživanju učitelji su, u Republici Hrvatskoj, iskazali pozitivan stav o *integraciji školske djece s teškoćama u razvoju u redovne osnovne i srednje škole*³ , unatoč tome, vidljive

² vidi više (Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj. Obrazovne politike za učenike u riziku i učenike s teškoćama u razvoju u jugoistočnoj Europi, 2007:25)

³ (Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj. Obrazovne politike za učenike u riziku i učenike s teškoćama u razvoju u jugoistočnoj Europi, 2007:26)

promjene u naše škole uvode učitelji koji su položili dodatnu edukaciju. (Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj. Obrazovne politike za učenike u riziku i učenike s teškoćama u razvoju u jugoistočnoj Europi, 2007)

Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (*Narodne novine*, 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12), među učenike s teškoćama u razvoju uvršteni su učenici s problemima u ponašanju, emocionalnim problemima te učenici s teškoćama uvjetovanim odgojnim, socijalnim, ekonomskim, kulturnim i jezičnim čimbenicima. Time takvi učenici ostvaruju pravo na adekvatne oblike obrazovanja, a ti se oblici obrazovanja moraju ostvarivati u redovnim školama gdje nastavnik ima nezamjenjivu ulogu. Nastavnici mogu poboljšati životne mogućnosti i poticati pozitivne promjene u ponašanju djece i mladih koji imaju socijalizacijske probleme. Zato bi se veći naglasak trebao staviti na usavršavanje nastavnika gdje bi se poseban naglasak stavio na djelotvorno poučavanje problematične skupine učenika.

7. Zaštita djece i mladih s problemima u ponašanju

Republika Hrvatska štiti mlade koji učine neko kazneno djelo te im državni odvjetnik može ponuditi neke opcije koje će spriječiti pokretanje kaznenog postupka. Državni odvjetnik odluku o nepokretanju kaznenog postupka smije uvjetovati spremnošću maloljetnika da se ispriča osobi koja je oštećena, da prema svojim mogućnostima popravi štetu koju je nanio kaznenim djelom, da se uključi u volontiranje u humanitarnim organizacijama ili u poslove komunalnog ili ekološkog značenja, da se podvrgne postupku odvikavanja od ovisnosti, da se uključi u pojedinačni ili grupni psihosocijalni tretman u savjetovalištu za mlade te druge obveze koje su primjerene s obzirom na počinjeno kazneno djelo i osobne i obiteljske prilike maloljetnika. Nakon što maloljetnik ispuni obveze, državni odvjetnik donosi konačnu odluku o nepokretanju postupka prema maloljetniku. Nadzor i suradnja centar za socijalnu skrb je prisutna u svim koracima. (www.czss-novi-marof.hr)

Maloljetnicima koji su počinili kaznena djela sudovi za mladež izriču neke od odgojnih mjera ili maloljetnički zatvor, a katkada su to i sigurnosne mjere. Svrha odgojnih mjera jest pružanje zaštite, brige, pomoći i nadzora te osiguravanje opće i stručne naobrazbe maloljetnog počinitelja kaznenog djela. One utječu na odgoj, razvoj ličnosti i jačanje osobne odgovornosti kako bi se maloljetnik suzdržao od činjenja kaznenih djela. Pri izboru odgojne mjere sud uzima u obzir dob maloljetnika, psihofizičku razvijenost, težinu i narav počinjenog djela, pobude i okolnosti u kojima je djelo počinjeno, ponašanje nakon počinjenog, je li maloljetnik pokušao spriječiti nastupanje štetnih posljedica ili se nastojao iskupiti za počinjeno u skladu s mogućnostima, odnos prema žrtvi, obiteljske prilike iz kojih maloljetnik dolazi, je li prije činio kakva kaznena djela i druge okolnosti. Kad je potrebno utjecati na maloljetnikovu ličnost, izriču se mjere sudskog uzora ili posebne obaveze, a kad je potrebno poduzeti trajnije mjere uz odgovarajući stručni nadzor i pomoć, tu su pojačana briga i nadzor te pojačana briga i nadzor uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi. Međutim, ako se maloljetnik mora izdvojiti iz životne sredine na kraće vrijeme te ako je potreban intenzivni odgojni tretman tu su upućivanje u disciplinski centar, odgojnu ustanovu, odgojni zavod ili posebnu odgojnu ustanovu (www.czss-novi-marof.hr).

8. Metodologija istraživanja

8.1. Problem istraživanja i ciljevi

U školu polaze i djeca s različitim potrebama i problemima, a neki od njih imaju probleme u ponašanju. Učenici s problemima u ponašanju trebaju pomoć kako bi se uspješnije i bolje razvijali, posebice u osnovnoj školi. U ovom istraživanju ispitani su pedagozi koji dijele mišljenja i iskustva o ulozi pedagoga u radu s djecom koja imaju poteškoće u ponašanju, o ključnim znanjima i kompetencijama pedagoga, o osobnom planu pristupanja učeniku te o načinu kako rješavaju problem. Svrha istraživanja je prikupiti i analizirati podatke o radu pedagoga u osnovnoj školi s učenicima s problemima u ponašanju.

Cilj ovog istraživanja je predočiti rad pedagoga u osnovnim školama koji se bave s učenicima koji pokazuju probleme u ponašanju. Na temelju dobivenih rezultata i spoznaja iz pročitane literature, dane su preporuke kako se rad pedagoga u osnovnoj školi s učenicima s problemima u ponašanju može poboljšati kroz kvalitetnije obrazovanje pedagoga i odgovarajuće sadržaje koji se tiču djece koja pokazuju probleme u ponašanju, a s kojom se svaki pedagog sreće tijekom svog rada, kako općenito, tako i u osnovnoj školi.

8.2. Uzorak istraživanja

Informacije su prikupljane intervjuiranjem pedagoga u osnovnim školama u gradu Rijeci. Kvalitativnim istraživanjem su obuhvaćene 4 osnovne škole u Republici Hrvatskoj, na području grada Rijeke. U svakoj školi proveden je razgovor s jednim pedagogom u razdoblju od 6. svibnja do 18. svibnja 2016. godine. Razgovori su snimani i napravljen je transkript.

8.3. Instrument istraživanja

Instrument istraživanja je upitnik koji se nalazi u Prilogu 2. Pitanja obuhvaćaju profesionalno predstavljanje pedagoga (pitanje 1), osoban izbor kompetencija koje su potrebne za uspješan rad pedagoga s učenicima s problemima u ponašanju (pitanje 2), osvrt na formalne i neformalne oblike edukacije za kompetentan rad s učenicima s problemima u ponašanju (pitanje 3-6), osvrt na probleme u ponašanju koji se javljaju kod učenika, njihovu manifestaciju, uzroke, otklanjanje uzroka (pitanja 7-11), pomoć drugih stručnjaka kod rješavanja problema (pitanje 12), korištenje Nacionalnom strategijom koja se odnosi na djecu s problemima u ponašanju (pitanje 13), analiza konkretnih problema s učenicima koji su pokazali poteškoće u ponašanju (pitanje 14-20).

9. Analiza rezultata istraživanja

U ovom su dijelu analizirani odgovori pedagoga raščlanjeni po kategorijama te je za svakoga u zagradi naznačen redni broj, tj. za svaku ispitanicu, s obzirom da su sve ženskoga spola.

Govoreći o učenicima s problemima u ponašanju, treba uzeti u obzir kako se radi o specifičnoj skupini učenika jer *„učenici koji imaju poteškoće u ponašanju, to su djeca koja imaju zasigurno nekakvih problema u temelju svog životnog izrastanja i odrastanja“* (Ispitanica 3) te se prema njima treba ophoditi imajući to na umu.

Što se tiče okvirnog plana rješavanja problema kod učenika s problemima u ponašanju na razini škole, on uglavnom ne postoji: *„Postoje preventivni programi koji se provode u školi, to postoji, međutim to je za sve učenike. Sad da imamo nešto posebno za učenike s problemima u ponašanju, ne“* (Ispitanica 1).

9.1. Kompetencije pedagoga za rad s učenicima s problemima u ponašanju

Kompetencije koje prva sudionica istraživanja navodi kao potrebne za uspješan rad jesu sljedeće: konstantno usavršavanje, *„slušanje, otvorenost, biti otvorenog uma, biti/imati izuzetno dobre sposobnosti komuniciranja, znači te socijalne vještine razvijene, ja bih rekla i na višem nivou nego što se traži inače“*. *„...jedna od najvažnijih kompetencija je, znači, morate bit empatična osoba, morate ih razumjeti, morate, morate ih jako dobro slušati, biti tolerantni, ne skakati na svaku njihovu jer ponekad su njihove reakcije i neprimjerene i slično“*. Osim tih kompetencija, tu je i smirenost pedagoga koju dijete stavlja na prvo mjesto: *„morate u svim trenucima ostati smireni, dati im do znanja da ste tu zbog njih“*.

Druga ispitanica ističe *„nekakav osobni karakter, stav i pristup, (...) znanja o djeci, o učenicima, o teškoćama, poznavanje njih, njihovih roditelja, razumijevanje“*.

Treća sudionica istraživanja navodi empatiju: *„moramo, zapravo, mi kao stručni suradnici imati taj nekakav osjećaj ili empatiju za tu djecu“* i poznavanje psihologije kao ključnu kompetenciju u radu s takvom djecom te iskustvo, zato što se mladi početnik pedagog teže snalazi nego netko tko ima godine radnog iskustva.

Ono što je važno u radu s djecom s problemima u ponašanju je i *„da čovjek ima prvo dovoljno strpljenja, dovoljno upornosti, da mu je stalo, da mu je važno to da se takvom djetetu pomogne ili takvim učenicima da se pomogne, a onda, osim toga, da ima dovoljno iskustva...“* (Ispitanica 4)

Iz navedenih odgovora vidi se kako je ključna kompetencija koju sudionice istraživanja daju za rad s učenicima s problemima u ponašanju zapravo empatija, tj. sposobnost poistovjećivanja s njima, njihovim stanjima i osjećajima; uživljanje u emotivna stanja učenika da bi im se mogla pružiti odgovarajuća pomoć. Osim empatije, naglašeno je i radno iskustvo jer se rad s djecom s poteškoćama u ponašanju uči tokom godina.

9.2.Obrazovanje u području rada s učenicima s problemima u ponašanju

Prva ispitanica suočila se s radom s učenicima s problemima u ponašanju tek kad se zaposlila: *„Mislim da konkretno nismo imali ništa što je vezano baš uz učenike s problemima u ponašanju. Tako da tu strukturu i tih učenika, odnosno njihovu problematiku nisam saznala o njima na fakultetu, već kad sam počela raditi“*. Znanje koje ima je rezultat: *„Edukacija i iskustva definitivno. Što se tiče fakultetskog obrazovanja, ako ćete sad striktno gledati djecu s poteškoćama u ponašanju, nismo ih ni spomenuli.“*

Požalila se kako se nije mnogo formalno usavršavala točno na tom području: *„Ne jer ubiti nisam našla. Dapače, jedan period sam to i tražila i odnosno, to me i interesira. Puno radim s djecom s problemima u ponašanjima. Isto tako, jer, oni se dosta brzo iskristaliziraju, tako da se s njima puno radi i može se stvarno puno postići kada oni shvate da je vama stalo do njih, da ih slušate i da možete im zaista puno pomoći. I naravno da sam se u jednom trenutku osjećala nedovoljno kompetentnom za te stvari i u sklopu s tim sam onda i pokušavala doći do potrebnih mi informacija, savjeta i stručne literature.“* Čini se kako Ministarstvo ne nudi neke edukacije vezano točno uz to područje rada: *„Pa, koliko ja znam, ne. Ne, ne nešto što se baš tako zove-Djeca s problemima u ponašanju, ne.“* Ipak postoje *„nekakve tribine, radionice koje organiziraju nekakve udruge i tako, u tom smislu, (...) na HPKZ-u pa Agencija za odgoj i obrazovanje je preko Ministarstva (...) kroz stručno usavršavanje i kroz komunikaciju sa drugim stručnim suradnicima sam jako puno naučila, sa logopedima, sa defektolozima, isto naravno, kroz čitanje literature, znači nekakvog samoobrazovanja“*.

Ispitanica 2 također smatra da na fakultetu nije stekla dovoljno znanja o području rada s učenicima s problemima u ponašanju: *„Nažalost ne, ne. (...) Nismo imali kolegije“*.

Kad je trebalo procijeniti količinu znanja dobivenu na fakultetu i tokom različitih edukacija i iskustva, treća ispitanica izrazila se u postocima: „*Recimo, ako ćemo u postocima, na fakultetu možda 20%, sve ovo ostalo sam kroz svoj životni rad naučila*“ Izgleda kako stručna usavršavanja daleko pretječu studij kad je riječ o ovom području: „*Ono znanje koje sam zapravo stjecala, stjecala sam svojim stručnim usavršavanjem tijekom svog rada ovdje u školi i naravno kroz neposredan rad s učenicima*“. Sudionica istraživanja ovdje dodaje kako je najviše znanja u području rada s učenicima koji pokazuju probleme u ponašanju usvojila razmjenom iskustva, prisustvovanjem stručnim skupovima te supervizijama. Oblici usavršavanja koje spominje jesu: „*vlastiti rad na stručnoj literaturi, kroz seminare, kroz određene oblike rada izvan institucije škole. Dakle, ono što su organizirali Agencija za odgoj i obrazovanje pa i kroz nekakve druge oblike rada, recimo županijska stručna vijeća*“.

Četvrta sudionica rekla je kako je fakultet samo postavio temelje, utjecao na način razmišljanja i zainteresirao je za temu, no edukacija koju je prolazila godinama je ključna, više pomaže i u skladu je s vremenom, ali znanje na studiju nije obavilo svoju zadaću niti u njenom slučaju: „*Nije mi dovoljno nikako ono što sam dobila na fakultetu*“. Stručna usavršavanja na temu učenika s problemima u ponašanju pojavljuju se nezadovoljavajuće rijetko: „*Mislim da bi toga trebalo biti više, znači tog stručnog usavršavanja tijekom rada. U radu s ovakvom djecom uistinu nemamo dovoljno takvih edukacija na bilo kojoj razini. Dakle, bilo da to organizira Agencija naša za odgoj i obrazovanje, bilo da organizira Ministarstvo naše, Odjel za školstvo, tko god. Nemamo dovoljno, to priznajem*“. Moguće je kako netko tko je prošao različite vrste edukacija nije prisustvovao na nekoj koja je direktno povezana s temom učenika s poteškoćama u ponašanju: „*Pa, iskreno rečeno, baš u rad s djecom s problemima u ponašanju, ne. Dakle, ne baš direktno u takvu vrstu edukacije*“, ali jest u druge oblike koji su indirektno povezani s temom: „*Primjerice, bila sam na mnogim edukacijama o radu s djecom s npr. problemom pažnje, koncentracije, ADHD-om, LGBT zajednicom, dakle, s djecom koja su takvog opredjeljenja (...) uključila sam se ove školske godine u edukaciju koju je provodila udruga Terra koja radi s ovisnicima s djecom koja, ili s mladima, ili s djecom i mladima koji su već imali nekakva rizična ponašanja*“.

Počela sam s citatom pedagoginje koja se susrela s radom s učenicima s problemima u ponašanju tek kad je počela raditi. Tokom razgovora s njom, saznala sam da je ona jedini stručni suradnik u školi u kojoj radi pa je stoga na njoj ono što bi u nekoj drugoj školi možda obavljao psiholog ili socijalni pedagog. S obzirom da postoji dosta škola gdje je pedagog jedini stručni suradnik, postavlja se pitanje zašto se u fakultetsko obrazovanje pedagoga ne

uvede više o djeci s problemima u ponašanju jer postoji vjerojatnost da će se još mnogi sadašnji studenti pedagogije zaposliti u osnovnoj školi kao jedini stručni suradnici (osim knjižničara) i biti zatečeni kad dođe do rada s učenicima s problemima u ponašanju, za koje im fakultet ne pruža gotovo nikakve temelje. S obzirom da bez iznimke smatraju kako na fakultetu nisu dobile dovoljno znanja o tom području, sudionice istraživanja uključivale su se u razne dodatne programe cjeloživotnog učenja, no ispada kako se rijetko nudi nešto što je konkretno usmjereno na tu temu.

9.3. Mišljenje pedagoga o problemima u ponašanju i iskustvo o njihovoj učestalosti

Sudionice istraživanja izdvojile su neke probleme u ponašanju koji se najčešće javljaju u školi u kojoj rade. Prva ispitanica navodi „...vršnjački odnosi, znači agresivna ponašanja i auto-agresivna ponašanja. (...) samoozljeđivanje i ozljeđivanje drugih učenika, odnosno agresivno ponašanje. Problemi u ponašanju su isto konstantno nepoštivanje pravila i suprotstavljanje autoritetu. Znači suprotstavljanje učiteljima na jedan neadekvatan način kroz isto tako psovke i slično.

Problemi u ponašanju kod učenika su nešto neprirodno i ne javljaju se prečesto. No, opet, problemi se ponekad javljaju na svakodnevnoj bazi: *Pa, na dnevnoj bazi ima uvijek nekakvih potreba da se pozove odrasla ili stručna osoba koja bi mogla riješiti ili pomoći u rješavanju određenih konflikata ili teškoća ili nekakvih emotivnih nesigurnosti. Tako da to na dnevnoj bazi je, ali kažem, to se nešto uspijeva riješiti trenutno kako bi dijete moglo funkcionirati do kraja dana...*“ (Ispitanica 2). Među probleme navela je i svađe: *Pa, česte su ustvari svađe (...) uglavnom nekakvo osobno nezadovoljstvo koje se manifestira kroz agresivnije ponašanje*“.

Treća ispitanica navodi različitost problema: *„Svaki problem je različit pa i djeca su različita“* Problem s učenicima koji imaju poteškoće u ponašanju je taj što *„Oni nemaju dovoljno empatičnosti prema ostalim učenicima, nemaju povjerenje, dosta su destruktivna i prvi znakovi su dakle u nižim razredima. Znaju lagati pa čak ima i djece koja znaju i krasti (...) nemaju nekakvu odgovornost da bi se kajala za ono što su učinila. A da ne kažem, refleksija svega toga, odražava se sve to skupa onda i na uspjeh učenika i onda obično takva djeca imaju i slabije ocjene*“.

Ispitanica ističe ADHD. Sve u svemu, ne radi se o većem postotku učenika koji imaju „prave“ probleme u ponašanju koji zahtijevaju tretman: *„Svake*

godine imamo i barem 2 do 3 slučaja, ili dvoje do troje djece koji imaju problem ponašanja (...) u postocima, možda jedan posto djece koju možemo izdvojiti od broja učenika. (Ispitanica 3).

Četvrta ispitanica navodi kako u školi u kojoj radi ima malo problema pošto je to škola s dvjestotinjak učenika u mirnom dijelu grada, pa joj je teško generalizirati, a svaki problem koji se javi je specifičan. Ističe problem s učenikom koji „...*nikada nije pokazao nimalo nepristojnosti, isto tako ni prema učiteljima. Međutim, on odbija bilo što raditi. Ne može ga čovjek ove godine više uključiti u bilo kakav rad.*“

Sudionice istraživanja navode probleme od manjih konflikata i poteškoća koji se javljaju na svakodnevnoj razini do prevelikih problema kada moraju uključiti i druge institucije i kad im je doista teško pronaći rješenje. Problemi variraju od agresivnih ponašanja, nepoštivanja pravila, ozljeđivanja, psovki do teških problema koje, kako jedna ispitanica navodi, ima 1% učenika, a nerijetko se povezuju s vrlo teškom obiteljskom situacijom.

9.4. Prevenција problema u ponašanju koju upotrebljavaju pedagozi

Na prevenciji se radi od početka, dakle od prvog razreda osnovne škole: „*Kad dijete dođe kod nas u prvom razredu, znači mi ga tu već uhvatimo i radi se. I ako dijete slučajno odskače od druge djece po ponašanju, s vremenom se to smiri. Znači kroz nekakve razgovore, kroz socijalizaciju tog djeteta, kroz izvannastavne aktivnosti i slične stvari i uz savjetodavni rad sa djetetom i sa roditeljima. Mi dosta dobro to držimo pod nekakvom kontrolom i to onda ne eskalira*“ (Ispitanica 1).

Ima utjecaja i ono što učenici nešto znaju teoretski, ali moraju naučiti primijeniti to i stjecati dobre navike: „*Da, tu su školski preventivni programi, programi prevencije nasilja, prevencije ovisnosti, programi zaštite okoliša, onda socijalizacije. Pa recimo, jako često ustvari, svake godine još primjenjujemo projekt UNICEFa, znači za sigurno i poticajno okruženje u školama. Tako da, ovaj, kroz radne radionice na satovima razredništva učenici pokušavaju bar steći naviku kako se rješavati stresa, kako izbaciti bijes, kako se kontrolirati ili na koji način rješavati sukobe* (Ispitanica 2).

Jedan od preventivskih programa je i trening životnih vještina „...*gdje se djeca onda uče tim socijalnim vještinama i zapravo to im jako puno pomaže, nekima, neki se osvijeste kroz te treninge, znaju gdje su, kud su, itd., tako da, kroz programe nasilja, nenasilja*“ (Ispitanica 3).

Preventivni program ističe i četvrta sudionica istraživanja: „*Jako puno radimo na prevenciji. Mislim da je prevencija tu ključna. (...) Što se tiče preventivnog programa, znači treninga životnih vještina, to je zapravo program primarne prevencije rizičnih ponašanja. U ta rizična ponašanja spadaju i ovisnosti dakle i različite vrste ovisnosti naravno, ali isto tako spada i kako reći ne, kako komunicirati sa vršnjacima, kako se izboriti za sebe na pozitivan način, itd., što je sve zapravo primarna prevencija (...) sprečavanje nasilja među djecom, sprječavanje nasilja na internetu.*“ Učestali kontakti s roditeljima isto mogu predstavljati jednu vrstu oblika prevencije gdje rezultati ne zaostaju: „*Osim toga, recimo ja nemam nikada problema s neopravdanim izostancima jer mi tako funkcioniramo sa roditeljima, da nam roditelji odmah jave ako je dijete npr. bolesno i ujutro nam jave da će dijete ostati doma. Dakle, ti kontakti s roditeljima su češći, svakodnevni gotovo.*“

Čini se kako su osnovne škole pune preventivnih programa što uvelike doprinosi boljitku društva u cijelosti. Preventivni programi potrebni su kako bi se spriječili problemi u ponašanju, ne samo veliki, nego i manji konflikti, svađe i izljevi agresivnog ponašanja. Učenici uče kontrolirati svoje emocije, izbaciti bijes i rješavati sukobe što doprinosi svjesnosti o poteškoćama u ponašanju i sprječava njihovo eskaliranje.

9.5. Suradnja pedagoga s vanjskim dionicima i drugim stručnim suradnicima

Prva sudionica istraživanja naglašava suradnju i timski rad te dodaje kako je važno ne odustati jer će rezultati doći sami od sebe i moraju se vidjeti na barem nekim učenicima: „*Znači, tu kad su djeca s problemima u ponašanju u pitanju, isključivo timski rad. Sama osoba ne može napraviti ništa. Tim može napraviti puno. I to nije uvjet da će se postići nešto. Ima djece s kojima jednostavno ne uspijete. Ali i da od njih petero, da je uspjeti izvući na pravi put jedno dijete, vi ste puno napravili. Tako da se tu ne smije nikad odustati*“. Važna je suradnja s vanjskim ustanovama, „*kao što je Centar za socijalnu skrb, kao što je Obiteljski centar itd. I ako smo svi tu nekako usuglašeni i surađujemo, onda rezultati mogu biti dobri*“. Dodala je kako savjetuje određene roditelje da s djecom preko Centra za socijalnu skrb ili preko Zavoda za javno zdravstvo potraže psihološku ili psihijatrijsku pomoć. No roditelji ponekad odbijaju otići.

Druga ispitanica istaknula je školskog liječnika koji dalje upućuje učenika s problemima u ponašanju: „*U zadnje vrijeme jako je često potreba školskog liječnika gdje školski liječnik onda upućuje dijete ili psihologu ili roditelje na psihološka savjetovanja, a pa čak u zadnje vrijeme i pomoć psihijatra*“.

Treća sudionica razlikuje velike od manjih problema u ponašanju pa tako manje pokušava riješiti sama, „...ali kada su problemi veliki, kada su tu organizirani razno-razni, onda se konzultiram sa socijalnim pedagogom koji mi ovdje puno pomaže, sa školskim liječnikom i sa ostalim ljudima koji rade s takvom djecom“.

Četvrta sudionica surađuje sa socijalnim pedagogom koji uvelike pomaže kod rada s učenicima s poteškoćama u ponašanju: „U ovoj školi trenutno postoji socijalni pedagog. Dakle, osoba koja je također jako važna u našem timu, školskom timu za rad s ovakvom djecom. Doduše, ona nam je ovdje 2 dana, ali je vrlo dragocjena jer ona i ja surađujemo stvarno, ono, jako puno“. Pedagog treba imati poznanstva i surađivati s institucijama koje se nalaze izvan škole kako bi se uključile druge institucije koje pomažu u radu, „od pomoći psihologa, ponekada i psihijatra, školskog liječnika, nastavnog zavoda za javno zdravstvo, recimo konkretno kod nas u Rijeci, različitih udruga koje također pomažu u ovakvim slučajevima, Centra za socijalnu skrb naravno, koji je uključen vrlo često u rad s takvim učenicima, odnosno u rad s takvim obiteljima“

Neizostavan dio rada pedagoga s učenicima s problemima u ponašanju je i suradnja s drugim vanjskim dionicima i drugim stručnim suradnicima. Ispitanice bez iznimke naglašavaju važnost tima, no jedna od njih ističe kako ni to nije garancija da će se problem riješiti, što povećava odgovornost svakog pojedinog člana tima da uložiti što više može. Spominje se suradnja sa Centrom za socijalnu skrb, Obiteljskim centrom, Zavodom za javno zdravstvo preko kojeg se traži psihološka ili psihijatrijska pomoć, suradnja sa školskim liječnikom i socijalnim pedagogom. Iz navedenog se može zaključiti da učenici s poteškoćama u ponašanju nisu prepušteni sami sebi, a ako su njihovi problemi veći, uključuju se stručne osobe.

9.6. Mišljenje pedagoga o uzrocima problema u ponašanju

Prva sudionica istraživanja primjere problema u ponašanju povezuje s obitelji, a daje i konkretan slučaj koji to potvrđuje: „To su realni problemi gdje djeca reagiraju na takve načine da sa šakom razbiju, na primjer, to je zadnje, sa šakom razbije dijete prozor, digne stolicu pa baci stolicu, znači ta impulzivna, agresivna ponašanja. I kažem vam, to definitivno proizlazi iz obitelji“. Iz njenog iskustva, obitelj je prvi i glavni faktor koji je uzročno posljedično povezan s učenicima koji imaju probleme u ponašanju: „Obitelj. Obitelj. Iz mog

iskustva, obitelj. (...) Svi ovi problemi koji jesu, to je zbog neadekvatne skrbi roditelja naspram svog djeteta, iz mog iskustva. (...) Zlostavljanje, zapostavljanje i djeca sve i svašta vide, djeca sve i svašta dožive i ovaj, i to je zaista jedna. Od prostitucije do ne znam ti ni ja čega, droge i svega. Uzrok je po meni obitelj, osim ako se ne radi o nekakvoj bolesti“. Ispitanica je spomenula i slabije ocjene te ona pokušava raditi s učenicima s poteškoćama u ponašanju tako da oni gledaju na obrazovanje kao izlaz: *„Djeca koja imaju poteškoće u ponašanju, to se reflektira i na školu i na njihove ocjene. Ja pokušavam raditi s njima da je ubiti obrazovanje njihov izlaz iz njihovih teških situacija“* (Ispitanica 1).

Uzroke problema u ponašanju kod učenika možemo pronaći i u odgovoru druge ispitanice: *„Znači mogu biti organske teškoće ili nekakvi nedostaci, može biti uzrok u nekim neurološkim problemima koji kasnije uzrokuju teškoće koje su malo šireg spektra, mogu biti obiteljski razlozi i ako je često sada prisutno pomanjkanje roditeljeve brige zbog nemogućnosti zaposlenja gdje su djeca onda u većini slučajeva prepuštena sama sebi, odnosno nedovoljno imaju pomoć i podršku iz obitelji“* (Ispitanica 2).

Teški obiteljski odnosi kod djece s problemima u ponašanju nisu nepoznanica *„...recimo osobno, je najteže bilo odrađivati do kraja s onom djecom koja imaju poteškoća u ponašanju, a da temelji toga svoje u nekakvoj obiteljskoj situaciji. Teškoj obiteljskoj situaciji gdje su poremećeni odnosi u obitelji“.* Spominje i model transgeneracijskih oblika gdje se različita ponašanja prenose na dijete te djeca dolaze u školu sa projekcijom onoga što se događalo u obitelji. Dakle, to je *„proces odgoja gdje su se događali različiti problemi, tipa neadekvatnih primjena odgojnih metoda u radu s djetetom i nesuglasju od dakle roditelja, gdje se zapravo događalo da su djeca odgajana na jedan način od majke, drugi način od oca, možda gdje je prisutan alkoholizam, gdje je nasilje...“* (Ispitanica 3).

Kao glavni uzrok problema kod učenika s problemima u ponašanju i četvrta ispitanica ističe disfunkcionalne obitelji: *„Najčešće, zapravo, takvi učenici s problemima u ponašanju jesu iz disfunkcionalnih obitelji. Pritom ne mislim nužno da su razvedeni roditelji ili da ne žive u potpunoj obitelji, to ne, nego jednostavno obitelji koje ne funkcioniraju kako treba. I onda se to nažalost, vrlo često na djeci vidi i na njihovu ponašanju“* (Ispitanica 4).

Glavni problem koji su sve sudionice istraživanja iznijele kao odgovor na pitanje o uzroku problema koji imaju učenici s poteškoćama u ponašanju su problemi u obitelji. Ispitanice govore o tome kako učenici imaju probleme u ponašanju, bilo zbog pomanjkanja brige roditelja, bilo zbog različitog pristupa u odgoju oca i majke, teške obiteljske situacije ili

raznih problema. Učenici te probleme vuku sa sobom pa je stoga u radu s učenicima s poteškoćama u ponašanju dobro uključiti i roditelje.

9.7.Poznavanje i primjena Nacionalne strategije

Kad je riječ o učenicima s problemima u ponašanju, sudionice istraživanja su upoznate s idejama iz Nacionalne strategije: *„Znam da je sad u okviru da bude što više stručnih suradnika u školi. Ja se iskreno nadam da će to biti tako. I nama strašno fale stručni suradnici. Bilo bi lijepo kad bi škola imala“* (Ispitanica 1).

Nacionalna strategija prilagođena je novijim generacijama: *„Smatram da je ideja za to malo drugačijim oblikom i pristupom djece s teškoćama općenito nekako odgovara više ovim sadašnjim novim generacijama“* (Ispitanica 2).

Teorijski dio nije problem ni trećoj sudionici istraživanja: *„Upoznati smo zapravo sa ovim dijelom protokola kako postupamo u slučaju pojave nasilja u školi, gdje možemo reći da su uključena djeca koja imaju takve poteškoće. I, o deklaraciji i pravima djece i ovo ostalo što bi bila nekakva vodilja kroz cijeli taj proces, čega se moramo isto držati u našem radu“* (Ispitanica 3).

Nacionalna strategija nastoji se primjenjivati: *„Naravno, sve je to dobro i lijepo zamišljeno. Znači ono što u strategiji jest zamišljeno, da se u školama provode znači različiti preventivni programi, sustavno. I to i radimo. To je nešto što ćemo sigurno raditi i dalje“* (Ispitanica 4).

Iz Nacionalne strategije sudionice istraživanja ističu veći broj stručnih suradnika, drugačiji oblik i pristup učenicima s poteškoćama, dio protokola u slučaju pojave nasilja i preventivne programe.

9.8.Rad pedagoga s roditeljima i nastavnicima

Prva ispitanica opisuje kako je odgoj zadužen za različite probleme u ponašanju kod učenika te opisuje skupinu previše popustljivih roditelja: *„Ima tu roditelja koji jednostavno izgube autoritet nad svojom djecom. Znači ima tu i prepopustljivih roditelja koji jednostavno, to isto nije dobro, koji dozvoljavaju djeci sve i svašta i onda kad dijete dođe u 7. razred, najčešće su tu problemi počnu javljati, 6.-7. razred di kompletno izgube autoritet nad svojom djecom i*

onda dolazi do štrajkanja, do izbjegavanja nastave“. Upozorava kako treba imati na umu činjenicu da se roditelji ne mogu promijeniti i kako se treba fokusirati na dijete: *„Slušajte, ja sam shvatila odavno da roditelji se promijeniti ne mogu. Vi možete utjecati, vi možete savjetovati, ali ja ne mogu utjecati na odraslu osobu. Mogu utjecati na dijete. I što prije prihvatite to, prije će vam biti lakše. Ja da očekujem da se jedan roditelj popravi na onaj način na koji smatram da bi trebao, ja bih vjerojatno izgorila u svom poslu. Jer, to su odrasli ljudi. To su obično roditelji koji uvijek pronalaze uzrok negdje drugdje, ne žele prihvatiti da bi problem mogao biti u njima i u njihovom ponašanju“* (Ispitanica 1).

Što se tiče problema s nastavnicima, ispitanica je opisala konkretni problem koji je imala s kolegom, učiteljem iz povijesti. Radilo se o učenici iz Doma za odgoj, s teškom obiteljskom situacijom, od prostitucije do zlostavljanja. Učitelj, koji je inače bio dosta strog, zaključio je učenici jedinicu i rekao joj da će pasti razred samo zato što je ona nešto opsovala na satu, a njemu se to nije dogodilo u 40 godina njegova radnog staža pa mu je to jako povrijedilo ego. Ispitanica je poradila na tome da učenica ne bude kažnjena na takav način, a bilo je potrebno sačekati da se učitelju emocije slegnu, a tada su ona i ravnateljica razgovarale s njim sugerirajući mu da izade učenici u susret s obzirom na cjelokupnu situaciju. K tome, učenica nije niti bila iz Rijeke, nego iz Slavonije i trebalo joj je pomoći da završi razred i da ju se ne stopira u procesu razvoja. Tu je bila suradnja s policijom, Centrom za socijalnu skrb i Domom za odgoj (Ispitanica 1).

Druga ispitanica naglašava kako poteškoće postoje, *„Ali kažem, uvijek uključujemo sve potrebne aktere, znači primarno i roditelje i sudionike i grupu potrebnu unutar razreda, razrednike, učitelje. U svakom slučaju, svaki problem uspijemo riješiti koji se odnosi na situaciju koja se događa u školi, ali konkretno kad se radi o samoj poteškoći djeteta, to je nešto što je ustvari proces i što treba intenzivno raditi na tome.“* (Ispitanica 2)

Treća ispitanica poteškoćama smatra činjenicu kako je i roditeljima i nastavnicima katkada teško saslušati savjet stručne osobe: *„postoje ljudi koji jednostavno ne prihvaćaju istinu, ne prihvaćaju savjet, to su ljudi koji inače su dosta asocijalni ili zapravo ne žele sudjelovati u nekakvom timskom obliku rada, rješavanju problema, koji nemaju otvorene oči, koji jednostavno ne prihvaćaju probleme“* (Ispitanica 3).

U radu s nastavnicima i roditeljima važne su komunikacijske kompetencije, govori četvrta ispitanica: *„Mi kao pedagozi, ono što je naša važna zapravo kompetencija je da smo u komunikaciji onako i vješti i da znamo zapravo privući ljude oko sebe, da znamo dobro*

suradivati sa ljudima i tako jako se trudimo. U tom smislu mislim da onda manje problema imamo i da onda naravno i u radu s nastavnicima i sa svim učiteljima i tako, da postizemo onda zapravo dosta dobre rezultate i mogu reći da ja stvarno sam zadovoljna što se tiče suradnje s učiteljima i s roditeljima“ (Ispitanica 4).

U radu s učenicima neizostavan je rad s njihovim roditeljima i nastavnicima koji su dio njihove svakodnevice. Katkada je taj posao težak jer je odraslu osobu teško promijeniti i jer nastavnici i roditelji teško slušaju savjet stručne osobe. Za uspješan rad s roditeljima učenika s poteškoćama u ponašanju i nastavnika, od presudne su važnosti dobre komunikacijske osobine.

9.9.Strategije pedagoga u rješavanju problema u ponašanju

Prva ispitanica opisala je rješavanje problema u ponašanju tako da se intenzivno radi na socijalizaciji s drugim učenicima, učenici se uključuju u sve aktivnosti škole na dobrovoljnoj bazi, razgovaraju s njom, drugim učiteljima koji im više odgovaraju (s obzirom da imaju otpor prema određenim učiteljima). Učenike se pokušava uklopiti u sredinu kroz izvan-nastavne aktivnosti. Strategija rješavanja problema ima naglasak na odnosu povjerenja: *„Prvenstveno, jako puno pričam sa svojim kolegama tako da se prvo upoznam s cijelom situacijom i unutar škole, razgovaram s djetetom, razgovaram sa roditeljima da upoznam cjelokupnu situaciju i ja stvaram jedan prijateljski odnos sa djetetom, da oni znaju da uvijek mogu doći kod mene. Međutim, ne prijateljski u potpunosti, znači ja jesam njima autoritet, oni znaju da je meni stalo do njih i da se mogu osloniti na mene i ono na čemu radim, na čemu inzistiram je ta iskrenost. Bez te iskrenosti nema, nema ničega. Da bih ja imala povjerenja u njih, oni moraju biti iskreni prema meni, radimo na tom nekom uzajamnom povjerenju i pomoći. Njima ne treba puno, jer obično se tu uvijek radi o nekakvom manjku roditeljske ljubavi i slično, da oni steknu povjerenje da sam ja osoba kojoj je stalo do njih jer vi čim takvom djetetu date malo više pažnje, oni zaista to, naravno da im to paše i godi i vi ih tu steknete, ubiti. Znači prvo morate napraviti odnos, da biste ubiti mogli početi djelovati. Kad napravite taj odnos sa djetetom, vaši rezultati se počinju vrlo brzo pokazivati“ (Ispitanica 1).*

Jedna od strategija je i dosljednost koja je potrebna učenicima s problemima u ponašanju, s obzirom da je inače nemaju: *„Znači, nema sad ću ja reći jedno, a napraviti ću drugo, odnosno držati se onoga što si rekao, znači biti dosljedan. Jer tu onda djeca osjete sigurnost. Jer ako čega fali u takvim familijama, to je definitivno neke dosljednosti“ (Ispitanica 1).* Također veoma zanimljiva opcija u rješavanju problema kod učenika s problemima u ponašanju

svakako je pronalazjenje neke alternative. Tako ispitanica navodi da ovisno o interesima učenika, pokušava pronaći alternativu. S obzirom da socijalne prilike roditelja djece s problemima u ponašanju često nisu dobre, ona je pronašla kolegu koji je spreman uključiti dijete u sportove besplatno, kad se radi o teškoj situaciji. Konkretno, jednu je učenicu odlučio besplatno trenirati borilačku vještinu. U školi se također nalaze različiti grupni sportovi, a mlađa djeca odlaze i na karate. Djeca se kroz sport uče koncentraciji, ispoljavanju emocija i poštivanju pravila. Osim toga, djeca na taj način upoznaju i nove prijatelje. Jedna je djevojčica imala strašne ispade bijesa, ali je imala talent za glumu pa su se dogovorili da ju stave za glavnu ulogu u jednoj predstavi. Ona je to toliko htjela da je smanjila sve negativno ponašanje pa čak i počela ispravljati ocjene (Ispitanica 1). Isto tako, važno je raditi na njihovom samopouzdanju: *„To je vrlo bitno, da se radi na njihovom samopouzdanju, da oni znaju da mogu biti drugačiji, da je u redu biti drugačiji i da mi očekujemo od njih da budu uspješni. Jer oni svi od reda imaju vrlo negativnu sliku o sebi“* (Ispitanica 1). Ovdje dodaje kako učenicima treba pomoći da sami sebe doživljavaju kao pozitivne osobe, kao osobe koje mogu. Isto tako, treba biti svjestan da je to ipak određeni proces jer *„To se ne dešava preko noći“*. Jedna od strategija je i pohvala, no ona se mora koristiti pažljivo i treba biti iskren, kako se ne bi narušio prethodno izgrađen odnos povjerenja, *„ne tetošiti ih u smislu sad, lagati im ili nešto slično, ne. Zaista dati pohvalu, međutim, ni pod razno ih se ne smije lagati ili nešto slično, odnosno reći <Ovo si super napravio>, a da nije super napravio. Oni to znaju.“* (Ispitanica 1). Isto tako, tu je i nada koju se usađuje u svakog učenika, pozitivna razmišljanja o sebi i svijetu oko sebe: *„Radimo na tome, radimo na pozitivnom promišljanju. Da nisu stvari crne kao što se čine, odnosno da će biti jednog dana bolje. Znači tu im pokušavam neku nadu uvesti i uputiti ih načine na koje to mogu postići“* (Ispitanica 1).

Neke od strategija rješavanja problema u ponašanju dala je druga ispitanica. Tu su *„metoda medijacije, razgovora, demonstracije, simulacije nekih tih prijašnjih događanja, situacija. I tako, na taj način pokušavamo, ovaj. I kažem to što sam na početku rekla, to poznavanje djeteta, obitelji i njegove teškoće, pomaže da se riješi bar trenutno problem“* (Ispitanica 2).

Svoju strategiju rješavanja problema s učenicima koji pokazuju probleme u ponašanju opisala je treća sudionica istraživanja: *„Jednostavno dobijete dijete kojeg morate najprije promatrati, njegovo ponašanje, znači utvrditi anamnezu, razgovor s roditeljima je ključan i važan da vidite zapravo kakvi su roditelji, naći neku poveznicu između onog što se događa u obitelji i što se događa u školi i ona kasnije se radi plan rada s takvim učenikom. Obično, to, recimo, to je onaj dio što stručni suradnik radi, a to je neposredan spada u neposredan rad sa djecom*

takvog tipa. Utvrđuje se dakle sve ovo ostalo, onda se napravi nekakav plan, tipa onog, jedanput-dvaput tjedno dijete dođe na razgovor, prati se njegov uspjeh u školi, dijete dobije protokol da i ono sudjeluje u praćenju svoga napredovanja. Znači malo podijelimo tu nekako, dijeli on odgovornost prema samom sebi, prema školi, prema obavezama u školi i to se sve formalno prikaže na tom protokolu i onda krećemo dalje, korak po korak“ (Ispitanica 3).

Tu je i velika upornost, htijenje koje pedagog osjeća jer želi pomoći učeniku s problemima u ponašanju: *„Pa ono što je najvažnije meni, meni kao pedagogu i kao čovjeku, je da nikada se ne smije od djeteta odustati. Bez obzira koliko se činilo nemogućom misijom nešto učiniti i pomoći, nikada se ne smije odustati. (...) A osim toga ja uistinu mislim da svakom djetetu treba dati novu, drugu priliku, ili treću, petu ako treba“ (Ispitanica 4).*

Ispitanice su opisale mnoge strategije rada s učenicima koji pokazuju probleme u ponašanju, a neke od njih su: socijalizacija učenika, sudjelovanje učenika u izvan nastavnim aktivnostima, stvaranje odnosa povjerenja, poklanjanje pažnje, učenje dosljednosti, pronalaženje alternativa, rad sa samopouzdanju učenika, davanje pohvala. Zatim metode medijacije, simulacije nekih od prijašnjih događaja, promatranje učenika, rad s roditeljima i upornost.

9.10. Konkretni primjeri učenika s problemima u ponašanju u osnovnim školama

Sudionice istraživanja su u sklopu intervjua ispričale i neke konkretne primjere koji su se javili u školi u kojoj rade. Ispričale su zašto je došlo do problema, kako su riješili taj nastali problem i tko je sve sudjelovao u rješavanju. Neki od problema koji su izdvojeni još uvijek nisu riješeni, nego su u toku, a neki od njih ne prikazuju ohrabrujuću sliku rada jer jednostavno nikad nisu bili riješeni.

Jedan od takvih primjera priča prva ispitanica o djevojčici koja je imala ispade bijesa, a prebacila se u određenu školu u 8. razredu. U 8 godina promijenila je 6 škola. Radilo se o teškoj životnoj situaciji, majka i otac su je ostavili, mama je čak bila u zatvoru zbog zlostavljanja. Naznake poboljšanja počele su se pokazivati kad se djevojčica povezala s pedagoginjom u školi (ispitanicom). S obzirom da je djevojčica imala problema s vršnjacima, prebačena je u drugi razred gdje je bolje funkcionirala te su se odnosi s vršnjacima smirili na najmanju granicu. Pedagoginja je radila s njom na način da je osvijesti koliko ona ustvari može i da će s njom sve biti u redu što je djelovalo motivirajuće na djevojčicu. U rješavanju problema je sudjelovao i Centar za socijalnu skrb, no djevojčica se ipak više povezala s

pedagoginjom u školi, nego s psihologicom u Centru. Sada je djevojčica počela dobivati petice i ispravljati ocjene. (Ispitanica 1).

Idući primjer veže se uz dječaka koji dvije godine ne dolazi u školu, a ima sve do jednu liječničku ispričnicu. Pedagoginja je to prijavljivala tri puta Centru za socijalnu skrb i molila ih uvid u obitelj te smatra da nije bila pravodobna, adekvatna reakcija Centra na prvu prijavu pa je ispalo da je sve u redu u obitelji, što i jest, osim što djeteta nije bilo u školi. Pedagoginja je zvala i doktoricu koja joj je priznala da je nekad davala ispričnicu djetetu, a da ga nije ni vidjela, na što se pedagoginja razljutila i odgovorila doktorici kako ne zna je li dijete možda negdje u podrumu. Učenik nije završio osnovnu školu, ali se pedagoginja nada da će upisati Narodno učilište i da će tamo završiti jer će pasti i ovaj razred pošto ga nije bilo cijele godine u školi. To će sad završiti i na sudu. Inače, radi se o djetetu s iznimnim intelektualnim sposobnostima, posebice vidljivih u matematici. Za njega su čak mislili da će ići na natjecanja (Ispitanica 1).

Primjeri u idućoj osnovnoj školi odnose se na dvojicu dječaka ove školske godine, učenika 4. i 6. razreda. Dječaci su otporu prema svemu. Ne poštuju autoritet te imaju dosta slične manifestacije ponašanja, teško je doprijeti do jednog i drugog i utjecaja nemaju ni roditelji. Pedagoginja pokušava omogućiti učitelji i ostatku razreda da funkcionira, a ponekad i izolira te učenike. Zanimljivo je kako u individualnom pristupu sa oba učenika nema problema. Vidi se napredak u povezanosti učenika sa školom i sa stručnom službom te suradnja s roditeljima kreće na bolje. Ponekad tu bude i demotivirajućih situacija, ali treba se boriti s njima: *„Naravno da se onda uvijek tu dogode situacije koje malo vrate 3 koraka unazad, ali to ne treba obeshrabriti nikoga da se i dalje pokušava pomoći djeci i raditi s njima“* (Ispitanica 2).

Konkretan primjer u osnovnoj školi gdje radi treća ispitanica veže se uz dječaka koji je imao ADHD i ADD, a to mu se nije odmah dijagnosticiralo te se kasnije razvilo u neprimjerene oblike ponašanja. Na taj način se puno duže trebalo raditi s djetetom. Pedagoginja kaže da uzrok leži najprije u roditelju koji treba primijetiti što se događa kod kuće i krenuti prema instituciji. U rješavanju je sudjelovala pedagoginja, učiteljica, školski liječnik i socijalni pedagog. Iako je u osnovnoj školi sve prošlo u nekoj normalni, prilikom upisa u srednju školu roditelji nisu vodili računa o tome da se srednjoj školi prikaže čisto stanje stvari i nisu priložili nikakvu dokumentaciju. To je dovelo do toga da se učenik tretira na neodgovarajući način te je sada promijenio već dvije srednje škole.

Drugi slučaj djeteta jest primjer u kojem ne postoji dijagnoza, ali postoji problem u obiteljskom odgoju djeteta kojem „*se zapravo sve pružalo, davalo, serviralo, gdje se zapravo stvaralo invalida od djeteta, gdje je dijete naučilo dobiti ono sve što želi, u vrijeme kad želi, na način na koji ono želi*“ (Ispitanica 3). U rješavanju problema sudjelovali su učiteljica, roditelj i stručni suradnik škole. Još nije završilo, a radi se tako da se periodično poziva roditelj na razgovor, kroz razgovor se utvrđuju poteškoće i prati se razvojni proces. Učitelj je taj koji daje prve informacije i na temelju tih informacija slijede pregovori s roditeljima. Problem se rješava kroz sustavno praćenje učenika i dokumentiranje. (Ispitanica 3).

Među zadnjim primjerima koje je ispričala četvrta sudionica nalazi se slučaj dječaka koji je u određenu školu došao jer je ponavljao 7. razred i završio ga je uspješno zasluživši svaku ocjenu. Međutim, u 8. razredu je preko ljeta krenulo loše ponašanje i dječak je upao u loše društvo tako da ove godine nije sigurno hoće li učenik uopće uspjeti završiti 8. razred. On je već navršio 15 godina, a imao je sve uvjete da se razvije u zdravo dijete koje se normalno ponaša. Pedagoginja kaže kako uzrok leži u previše popustljivim roditeljima koji, iako imajući najbolje namjere, nisu smjeli dopustiti da dijete odrasta samo dok su oni radili da bi mu omogućili sve, doslovno sve. Čini se kako je njegovo ponašanje izmaklo kontroli već u 5. razredu. Roditelji su jednostavno izgubili autoritet i čini se kako škola ima veći autoritet od roditelja. Učenik u školi nije bezobrazan prema učiteljima, nije nepristojan, no odbija bilo što raditi, ne dolazi na nastavu danima. Uključeno je mnogo institucija: „*Ima i nadzor nad roditeljskim pravom od strane Centra za socijalnu skrb. Znači, osobu koja je to sve skupa dužna nadzirati i tako. Međutim, ništa ne daje rezultate. Uključen je školski liječnik, uključena je udruga Uzor, uključeno je državno odvjetništvo, policija, odjel za maloljetnike, psihijatrija za maloljetnike, ma svi, doslovno svi. I ured državne uprave u županiji. (...) Naravno, mi u školi, to je ono svakodnevno. (...) Dakle, ja ne mogu poći doma i reći <Idemo mi u školu sada.>*“ (Ispitanica 4). Roditelji su jako suradljivi, no čini se da je prekasno jer metode koje su im savjetovali ne pomažu. Primjerice, pokušali su mu ograničiti vrijeme izlaska i otac se stvarno pokušavao pridržavati toga, ali učenik nije došao kući. Kad je otac došao po njega i pokušao ga na silu odvesti, učenik je reagirao agresivno i došlo je do toga da je policija morala intervenirati (Ispitanica 4).

Posljednji je slučaj dječaka kojeg je pogodila smrt oca, a majka je ostala sama i bila jako bolesna (karcinom). Dijete je, ne znajući se nositi s tim, postalo grubo prema majci, bezobrazan, nepristojan prema svima, nepokoran bilo kojem autoritetu. Taj učenik bio je pametan i „intelektualno jak“. Jednom je prilikom legao pod klavir u školi i nije se htio

pomaknuti. Izbjegavao je školu i bio u lošem društvu. Stručna služba škole morala se potruditi da učenik ne povuče za sobom druge iz razreda i da „sačuvaju“ drugu djecu: „*A takva djeca znaju biti vrlo često zanimljiva ostaloj djeci i njima to zna biti privlačno, da netko radi što god želi, ne sluša roditelje, ne sluša učitelje, ne sluša nikoga pa to onda može biti u toj dobi, adolescentnoj dobi, jako zgodno i zanimljivo (...) Da se razumijemo, cure su bile sve poludile za njim. Jer on je radio sve ono što se oni nikad ne bi usudili. (...) puno sam se trudila oko toga i svi mi skupa zapravo, da druga djeca zapravo se zgražavaju nad njegovim ponašanjem i apsolutno se tome ne dive, što je ispočetka bilo*“ (Ispitanica 4). Pedagoginja kaže kako je mladić lijep i naočit pa na prvi pogled ne biste mogli zaključiti da se radi o toliko problematičnom učeniku. Zanimljivo je i kako se to dijete nije željelo prilagoditi većini, nego je i dalje radilo po svom. Taj bivši učenik te škole danas studira i kaže kako mu je tek u srednjoj školi nešto „kliknulo“. Ta je „nemoguća misija“ velik ponos škole (Ispitanica 4).

Konkretni problemi učenika potiču svjesnost o takvoj stvarnosti, ali i o važnosti rada pedagoga koji je uključen u rješavanje tih zbivanja. U nekim od navedenih slučajeva problemi s kojima su učenici bili suočeni suviše su apstraktni i teški te smatram kako bi se tokom obrazovanja pedagoga trebalo još više važnosti pridavati konkretnom načinu reagiranja i komuniciranja u određenim situacijama.

9.11. Prijedlozi pedagoga za poboljšanje trenutnog stanja

Sudionice istraživanja dale su i neke prijedloge za poboljšanje trenutnog stanja kad je riječ o učenicima s problemima u ponašanju.

Prva sudionica navodi važnost socijalizacije učenika: „*Ali intenzivno radimo na toj socijalizaciji sa drugim učenicima, tako da ih uključujemo u sve aktivnosti škole na dobrovoljnoj bazi, znači ne idemo ništa na silu.*“ (Ispitanica 1).

Druga sudionica istraživanja dala je prijedlog da se omogući učeniku i stručnoj službi škole intenzivan rad s djetetom u trajanju od 3 mjeseca: „*Ne znam dali se sjećate kada je postojala kao mjera koja je omogućavala i školi i učeniku da u najmanje 3 mjeseca pokuša intenzivno kao nekakav tim škole raditi s djetetom (...) smatram da je to jedan dobar način da se približi djetetu i da mu se pruži nekakva još dodatna pomoć koja ga na neki način motivira da iz dana u dan kontrolira svoje ponašanje i pokušava što više pomoći sam sebi*“ (Ispitanica 2). Ona dodaje kako je ta mjera ukinuta, no kako se pokazala korisnom. Dodaje kako bi bilo potrebno pojačati neke grupe podrške jer se današnje generacije nalaze u teškoj situaciji te je društvo

generalno oslabilo duhom. Država nažalost nije spremna uložiti veća financijska sredstva koja su ustvari ključna za provedbu razno raznih odgojno-obrazovnih sadržaja: „*Razne udruge nude različite radionice, ali dosta često se tu traži naravno nekakva financijska potreba i potpora što je ustvari teško za roditelja. Eventualno omogućiti neke prostorije, pa onda još i jednog stručnjaka, pa materijale, pa onda priliku za rad, dodatne grupne radionice, tipa slobodnih nekakvih aktivnosti u popodnevnim satima. Ali to sve ustvari kreće od financijske podrške koje nema,*“ (Ispitanica 2). Škola u kojoj radi trenutno se pokušava uključiti u projekte koji bi im omogućili napredak pa su se tako prijavili na 3 natječaja koji omogućuju kvalitetniji rad s djecom u različitim vrstama teškoća i nadaju se kako će uspjeti barem na jednom gdje će onda biti uključena financijska podrška voditeljima i dodatna tehnička oprema.

Prijedlog treće ispitanice je „*da se pravovremeno reagira, već u ranoj uzrasnoj dobi, da se prati od strane obitelji, prvenstveno obitelji koja bi trebala krenuti prema institucijama koje rješavaju terapijski (...) ponekad roditelj nije ni svjestan kao odgaja svoje dijete, da li je to dobro ili loše, da li je to prožeto više emocionalnom stranom*“ (Ispitanica 3).

Četvrta ispitanica ukazala je na probleme koje su prisutni oko nas i vidimo ih, no ne djelujemo, a njihovo rješavanje ujedno je i prijedlog za poboljšanje sadašnjeg stanja: „*Kod nas se zna recimo ispred Continentala da djeca piju npr. Znači sve se zna, nije to da se to ne zna, sve se zna, ali nitko ništa ne poduzima. Zapravo mi se čini da svi okreću glavu od toga. I to je žalosno*“ (Ispitanica 4). Dodaje kako čak policija okreće glavu od toga i pravi se da ne vidi jer se boje djece: „*Zapravo, došli smo do toga da se policija boji intervenirati. Boje se zapravo kako reagirati s agresivnim djetetom*“ (Ispitanica 4). Sudionica istraživanja ima i ideju kako riješiti taj nastali problem opijanja maloljetnika koji onda rađa nove probleme u ponašanju ili stvara pogrešnu sliku života kod mladih ljudi: „*Mislim da bi djeca trebala zapravo imati negdje nekakvo okupljalište, negdje gdje bi izlazili, gdje bi se družili, gdje bi provodili nekakvo slobodno vrijeme, jer oni to nemaju. Oni nemaju gdje, nego ispred Continentala. (...) Mislim gdje oni imaju izići? Nemaju gdje jednostavno. Znači djeci treba ponuditi nekakve sadržaje.*“ (Ispitanica 4).

Ispitanice su dale i neke prijedloge za poboljšanje trenutnog stanja, a tu spadaju rad na socijalizaciji učenika te njihovo uključivanje u izvannastavne aktivnosti (što je ujedno i strategija rada), omogućen neprekidan; intenzivan rad s djetetom u trajanju od 3 mjeseca, pojačane grupe podrške, pojačana financijska perspektiva rada, veći angažman obitelji.

Konačno, tu je i bavljenje mladima na način da im se omoguće dodatni sadržaji koji će biti primjereni njihovoj dobi.

9. 12. Tablični prikaz odgovora sudionika istraživanja

Navedeni komentari sudionika istraživanja ukratko su predočeni i u slijedećem tabličnom prikazu. U tablici se nalaze ključne ideje i razmišljanja ispitanika o kompetencijama pedagoga, fakultetskom obrazovanju pedagoga u području rada s učenicima s problemima u ponašanju, neki od konkretnih problema, iskustva o suradnji s vanjskim dionicima i drugim stručnim suradnicima, uzrocima problema u ponašanju i strategijama kod njihova rješavanja. Naposljetku, tu su i prijedlozi za poboljšanje trenutnog stanja.

	Kompetencije pedagoga	Fakultetsko obrazovanje pedagoga u području rada s učenicima s problemima u ponašanju	Konkretni problemi u ponašanju
Ispitanik 1	Empatija, konstantno usavršavanje, slušanje, otvorenost, sposobnosti komuniciranja, smirenost	Na fakultetu djeca s poteškoćama u ponašanju nisu ni spomenuta	Vršnjački odnosi, agresivna ponašanja, samoozljeđivanje i ozljeđivanje drugih, nepoštivanje pravila, suprotstavljanje autoritetu, psovke
Ispitanik 2	Osobni karakter, stav, pristup, razumijevanje	Nema dovoljno kolegija	Svađe, agresivno ponašanje
Ispitanik 3	Empatija, poznavanje psihologije	U postocima, na fakultetu možda 20%, sve ostalo naučila je kroz neposredan rad	Nedostatak empatije prema ostalim učenicima, nedostatak povjerenja, laži, krađe, nedostatak odgovornosti
Ispitanik 4	Strpljenje, upornost, iskustvo	Nikako nije dovoljno ono što je dobila na fakultetu	Odbijanje rada i poslušnosti

	Suradnja s vanjskim dionicima i drugim stručnim suradnicima	Uzroci problema u ponašanju	Strategije pedagoga u rješavanju problema u ponašanju	Prijedlozi za poboljšanje trenutnog stanja
Ispitanik 1	Stručni tim, Centar za socijalnu skrb, Obiteljski centar, Zavod za javno zdravstvo	Obitelj	Socijalizacija, uključivanje u školske i van školske aktivnosti, razgovor, odnos povjerenja, razgovor s roditeljima i drugim stručnim suradnicima, dosljednost, rad na samopouzdanju	Socijalizacija učenika, uključivanje u aktivnosti škole
Ispitanik 2	Školski liječnik, psihološka savjetovanja, pomoć psihijatra	Organske teškoće, obitelj	Metoda medijacije, razgovora, demonstracije, simulacije prijašnjih događaja	Intenzivan rad stručnog tima s učenikom u trajanju od 3 mjeseca, uključenje u razne udruge i radionice, povećanje financijskih sredstava
Ispitanik 3	Socijalni pedagog, školski liječnik	Obitelj	Promatranje djeteta, razgovor s roditeljima, izrada plana, praćenje djeteta, dijete prati vlastiti napredak	Praćenje od strane obitelji
Ispitanik 4	Socijalni pedagog, psiholog, psihijatar, školski liječnik, zavod za javno zdravstvo, udruge	Obitelj	Upornost, trud, davanje novih prilika	Osmišljavanje i otvaranje novih sadržaja za mlade

Ovim prikazom prikazana su ključna iskustva i ideje pedagoga u radu s učenicima koji pokazuju probleme u ponašanju.

10. Zaključak

Učenici s problemima u ponašanju nerijetko su stigmatizirani, neprihvaćeni, a okolina ih može kritizirati, osuđivati ili čak kažnjavati. Učenicima s problemima u ponašanju pomoglo bi da imaju neke organizirane nastavne i izvannastavne aktivnosti i da osnovna škola u tom kontekstu ponudi više sadržaja. Bilo bi korisno kad bi škola pronašla nekog tko je imao problema u ponašanju i nije se trudio, ili nije dolazio u školu, a u odrasloj dobi mu je žao radi toga i to mu je prouzrokovalo teže životno stanje. To bi moglo pomoći učenicima s problemima u ponašanju da počnu odgovornije promišljati o obrazovanju kao prilici da učine svoj život boljim, a upravo tu strategiju spomenula je i jedna pedagoginja koja učenicima „prodaje“ obrazovanje kao izlaz iz sadašnje situacije.

Rezultati ovog istraživanja potvrđuju kako se tokom studija posvećuje premalo pažnje učenicima s problemima u ponašanju pa tako ne čudi da se stručni suradnici pedagozi snalaze prvih nekoliko godina, dok ne steknu iskustvo. Filozofski fakultet trebao bi, sukladno tome, ponuditi više sadržaja vezanih uz probleme u ponašanju, kako teoretski, tako i praktično. Ispitanici su svi zaključili kako nikako nije dovoljno ono što su po tom pitanju dobili na fakultetu. Vjerujem da bismo se tijekom studija trebali više pozabaviti tom temom kao i konkretnim problemima koji postoje i profesionalnom pristupu koji se očekuje, kako se jednog dana ne bismo našli zatečeni. Visoka je vjerojatnost da će se netko nakon završetka studija naći u školi gdje će biti jedini stručni suradnik, a neće imati dovoljno znanja o području problema u ponašanju. Isto tako, čini se kako niti Ministarstvo ne nudi baš dovoljno edukacija isključivo u tom polju rada što opet utječe na cjelokupni rad. Iako ispitanice naglašavaju kako je empatija ključna kompetencija u radu s učenicima s poteškoćama u ponašanju, pojačan naglasak stavljaju upravo na iskustvo kojeg, katkada bez dovoljno teoretskog znanja, dobivaju tek prilikom zapošljavanja. Kompetencije pedagoga za rad s učenicima s problemima u ponašanju, osim navedene empatije i iskustva, jesu: otvorenost, konstantno usavršavanje, smirenost, sposobnosti komuniciranja, razvijen osobni karakter, poznavanje psihologije, strpljenje.

Škole aktivno provode preventivne programe pomoću kojih se učenici lakše nose s raznim konfliktima i uče kontrolirati emocije, surađuju s drugim vanjskim dionicima i stručnim službama što je veća garancija da će se problemi uspjeti riješiti, no tomu nažalost nije uvijek tako. Kod preventivnih programa vidi se i nedostatak financijskih sredstava koja bi omogućila

kvalitetniji rad i proširene mogućnosti u tom spektru. Važnost timskog rada ključna je točka u cjelokupnom radu s učenicima koji imaju probleme u ponašanju.

S obzirom da su sudionice istraživanja bez iznimke kao glavni uzrok problema u ponašanju iznijele obitelj, u cjelokupnom radu s učenicima treba raditi i sa cijelom obitelji, kako je jedna pedagoginja spomenula, valjalo bi uključiti obitelj u rad i posvjestiti im ulogu, prebaciti još više odgovornosti na njih, one koju možda nisu ni svjesni da imaju.

Strategije koje su ispitanice opisale odnose se u prvom redu na empatiju pedagoga, socijalizaciju učenika, rad na njihovom samopouzdanju. Ključ je stvaranje čvrstog odnosa povjerenja i iskrenosti. Iz tog odnosa proizlaze sve daljnje strategije rada jer omogućuju detaljni uvid u učenikovu zbilju te pronalaženje rješenja koje najbolje odgovara pojedincu. Među strategijama nalaze se i uključivanje u školske i izvanškolske aktivnosti, dosljednost, metoda medijacije, demonstracije i simulacije prijašnjih događaja, izrada plana, praćenje djeteta, upornost, trud, davanje novih prilika.

Prijedlozi za poboljšanje trenutnog stanja koje su naveli sudionici istraživanja odnose se na rad na socijalizaciji učenika i uključivanje u razne aktivnosti, intenzivan rad stručnog tima s učenikom koji pokazuje poteškoće u ponašanju u trajanju od tri mjeseca, uključivanje u razne udruge, radionice, praćenje od strane obitelji te osmišljavanje i otvaranje novih sadržaja za mlade koji će im pomoći u kvalitetnog iskorištavanju vremena.

11. Literatura

1. Ajduković M., Rajhvajn-Bulat L., Sladović-Franz B. (2008). Agresivno i prosocijalno ponašanje djece u dječjim domovima. U *Ljetopis socijalnog rada* 15(2), 185-213. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>. Pristupljeno 28. svibnja 2016.
2. Bouillet D. (2013.) Djelotvorne strategije u poučavanju učenika s problemima u ponašanju. *Napredak* 154 (1-2), 103-130. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>. Pristupljeno 11. studenog 2015.
3. Brajša-žganec A. (2010.) Agresivno ponašanje i nasilje u školi u Lađa, 5(2), 50.
4. Brdar, I. i Rijavec, M. (1998). Što učiniti kad dijete dobije lošu ocjenu? Zagreb: IEP.
5. Centar za socijalnu skrb Novi Marof. Dostupno na www.czss-novi-marof.hr, pristupljeno 19. 4. 2016. u 15:18
6. Cooper P., Hughes L. (2009). Razumijevanje djece s ADHD sindromom i pružanje potpore u: *Strategija za nastavnike, roditelje i ostale stručnjake*. Jastrebarsko, Naklada Slap
7. Fajdetić M., Šnidarić N. (2014). Kompetencije stručnog suradnika pedagoga u suvremenoj pedagoškoj praksi. *Napredak*, 154 (3); 237 – 260.
8. Jensen E. (2004). *Različiti mozgovi, različiti učenici. Kako doprijeti do onih do kojih se teško dopire*. Zagreb: Educa
9. Jurić V. (2005). Kurikulum suvremene škole. *Pedagoška istraživanja*, 2 (2); 185-198.
10. Jurić V. (2007). Kurikulum suvremene škole. U: Previšić (ur.), *Kurikulum*, Zagreb: Školska knjiga, 253-307.
11. Kadum Bošnjak S. (2006). Dijete s ADHD problemom i škola. *Metodički obzori* 2 (1-2), 113-121. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>. Pristupljeno 11. svibnja 2016.
12. Keresteš G. (2007). Dječja agresivnost - što pokazuju rezultati istraživanja provedenih u našoj zemlji? U: *Psihologija i nasilje u suvremenom društvu*. Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa. Osijek: Sveučilište J. J. Strossmayer, Filozofski fakultet, 33 - 43.

13. Kovač V., Buchberger, I. (2014). Suradnja škola i vanjskih dionika. *Sociologija i prostor*, 51(3); 523-545.
14. Krampač-Grljušić A., Marinić I. (2007.) *Posebno dijete*. Osijek: Grafika.
15. Kristančić A. (1984). *Metoda i tehnika savjetovanišnog rada*. Zagreb: Tiskara Križevci.
16. Lebedina Manzoni, M. (2007). *Psihološke osnove problema u ponašanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
17. Ledić J., Staničić S., Turk M. (2013). *Kompetencije školskih pedagoga*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci
18. O' Regan F. J. (2008.), *Kako se nositi s djecom problematična ponašanja: ne mogu učiti, ne žele učiti, ne zanima ih*, Naklada Ljevak, Zagreb
19. Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj. *Obrazovne politike za učenike u riziku i učenike s teškoćama u razvoju u jugoistočnoj Europi (Hrvatska)*. Dostupno na www.oecd.org, pristupljeno 10. 11.2015.
20. Petz B. (2005). *Psihologijski rječnik*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
21. Portal za škole. Dostupno na www.skole.hr , pristupljeno 11.11.2015. u 15:06
22. Rumpf, J. (2006), *Vikati, udarati, uništavati*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
23. Staničić S. (2001). Kompetencijski profil školskog pedagoga. *Napredak*, 142(3); 279-295.
24. Staničić S., Jurić V., Mušanović, M., Vrgoč, H. (2001). Konceptija razvojno pedagoške djelatnosti stručnih suradnika-prijedlog. *Školske novine*, 22, Prilog 9
25. Suzić N. (2005). *Pedagogija za XXI vijek*. Banja Luka: TT Centar
26. Škutor M. (2014). Partnerstvo škole i obitelji – temelj dječjeg uspjeha. *Napredak*, 154(3); 209-222.
27. Šnidarić N. (2009). Školski pedagog i funkcija pedagoškog vođenja škole. *Napredak*, 150(2); 190 – 208.
28. Tubbs S. (2012). *Komunikacija-principi i konteksti*. Beograd: Clio
29. Uzelac S. (1993.) Individualni socijalnopedagoški rad s učenikom. *Kriminologija i socijalna integracija* 1 (1), 117-132. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>. Pristupljeno 19. travnja 2016.
30. Vizek Vidović, V., Vlahović-Štetić, V., Rijavec, M. i Miljković, D. (2003). *Psihologija obrazovanja*. Zagreb: IEP-VERN.

31. Vuković N. (2009). Unaprjeđivanje kvalitete rada školskog pedagoga. *Napredak*, 150(2); 209-223.
32. Vuković N. (2011). Izazovi školskom pedagogu. *Napredak*, 15 (3-4); 551 – 568.
33. Wenar C. (2003.), *Razvojna psihopatologija i psihijatrija*, Naklada Slap, Jastrebarsko.
34. Winkel R. (1996.), *Djeca koju je teško odgajati*, Educa, Zagreb
35. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. *Narodne novine*, 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12.
36. Zrilić S. (2012). Uloga pedagoga u integriranom odgoju i obrazovanju. *Magistra Iadertina*, 7(1); 89-100
37. Žderić J. (2009.) *Medijska kultura djece i mladih. Mogućnosti i zamke*, Medioteka, Zagreb

12. Prilozi

Prilog 1 (Lebedina Manzoni, 2007. ... prema Američka psihijatrijska udruga, 1996.)

PROBLEMI KOJI SE OBIČNO PRVI PUT DIJAGNOSTICIRAJU U DOJENAČKOJ DOBI, DJETINJSTVU ILI ADOLESCENCIJI (DSM-IV)

PROBLEMI UČENJA

problemi čitanja / problemi matematičkih sposobnosti /problemi pismenog izražavanja

PROBLEMI MOTORIČKIH VJEŠTINA

razvojni problem koordinacije

PERVAZIVNI RAZVOJNI PROBLEMI

autistični problem / rettov problem / dezintegrativni problem u djetinjstvu / aspergerov problem

****DEFICIT PAŽNJE I PROBLEMI S NASILNIČKIM PONAŠANJEM**

deficit pažnje / hiperaktivni problem/ problem s prkošenjem i suprotstavljanjem/ problem ophođenja

PROBLEMI UZIMANJA HRANE I HRANJENJA U DOJENAČKOM DOBU ILI RANOM DJETINJSTVU

pika / problem s ruminacijom/ problem uzimanja hrane u dojenačkoj dobi ili ranom djetinjstvu

TIK

tourettov problem/ kronični motorički ili vokalni tik/ prolazni tik

PROBLEMI KOMUNICIRANJA

problem jezičnog izražavanja/ miješani problem jezičnog razumijevanja/ fonološki problem / mucanje

PROBLEMI ELIMINACIJE

enkopreza / enureza

DRUGI PROBLEMI U DOJENAČKOJ DOBI, DJETINJSTVU ILI ADOLESCENCIJI

anksiozni problem zbog separacije / selektivni mutizam / problemi reaktivnog vezanja u dojenačkoj dobi ili ranom djetinjstvu/ problem sa stereotipnim pokretima

Prilog 2

Pitanja za provođenje intervjua

1. Molim Vas da se ukratko profesionalno predstavite.
2. Prema Vašem mišljenju, koje su kompetencije potrebne za uspješan rad s učenicima koji pokazuju probleme u ponašanju?
3. Jeste li tijekom svog fakultetskog obrazovanja stekli dovoljno korisnih znanja potrebnih za kompetentan rad pedagoga s učenicima s problemima u ponašanju? (Ukoliko jeste, koja su to potrebna znanja? Ukoliko niste, jeste li se dodatno uključili u kakav program cjeloživotnog obrazovanja?- Ako jeste, koji program? Ako niste, koji su bili razlozi da niste?)
4. Je li vaše usavršavanje bilo pretežno formalno ili neformalno? Možete li mi reći nešto više o tome?
5. Prema Vašem mišljenju, nudi li Ministarstvo dovoljno edukacija vezanih za područje rada s učenicima s problemima u ponašanju? Kakav je vaš stav prema edukacijama koje Ministarstvo nudi?
6. Smatrate li da je vaše sadašnje znanje više rezultat fakultetskog obrazovanja ili raznih edukacija i iskustva? Možete li mi to malo objasniti?
7. Molim Vas, opišite mi neke probleme u ponašanju koji se najčešće javljaju kod učenika. Koliko često se javljaju ti problemi?
8. Molim Vas, opišite manifestaciju tih problema.
9. Prema Vašem mišljenju, koji je uzrok tih problema?
10. Na koji način pokušavate otkloniti te uzroke?
11. Postoji li neki vaš osobni plan pristupanja učeniku?
12. Rješavate li probleme riješiti sami ili koristite pomoć drugih stručnjaka?
13. Jeste li upoznati s Nacionalnom strategijom koja se odnosi na djecu s problemima u ponašanju? Primjenjujete li što od toga? Ako ne, zašto?
14. Molim Vas da izdvojite 2 konkretna problema s učenicima koji su pokazali probleme u ponašanju i s kojima ste se susreli radeći kao pedagog.
15. Možete li mi kratko opisati te probleme?
16. Zbog čega smatrate da je došlo do problema?
17. Možete li opisati pristup tom problemu?
18. Vidi li se (i kako) rješenje tog problema? Je li rješavanje još u tijeku?

19. Tko je sudjelovao u rješavanju tog problema?

20. Smatrate li da smo nešto propustili ili želite još nešto dodati?